

Aleksandar Božić, Selma Mustaćević, Aida Vrabac Trnačević, Memnuna Zvizdić,
Dragana Miljković, Enisa Raković, Jovanka Popović

**PREVENCIJA RODNO ZASNOVANOG NASILJA U ŠKOLAMA -
PRIRUČNIK ZA NASTAVNO I STRUČNO OSOBLJE
OSNOVNIH I SREDNJIH ŠKOLA**

Banja Luka, 2016.

Prevenција rodno zasnovanog nasilja u školama-priručnik za nastavno i stručno osoblje osnovnih i srednjih škola

Izdavač:

In fondacija - fondacija za unapređenje socijalne uključenosti djece i mladih u Bosni i Hercegovina
PP 45, 78000 Banja Luka
www.infondacija.org

Autori:

Aleksandar Božić, Selma Mustaćević, Aida Vrabac Trnačević, Memnuna Zvizdić, Dragana Miljković, Enisa Raković, Jovanka Popović

Urednik:

Aleksandar Božić

Recenzent:

Branka Ivanović

Lektor:

Branko Crnogorac

Dizajn:

Moment-Bujičić Saša, sp Banja Luka
Aleksandar Božić

Štampa:

Grafopapir d.o.o. Banja Luka

Ova publikacija je rezultat zajedničkog rada radne grupe „Zajednica za promjene“ In fondacije, koja je sastavljena od predstavnica pet organizacija civilnog društva u Bosni i Hercegovini, čiji su projekti u trogodišnjem ciklusu podržani od strane In Fondacije iz Bosne i Hercegovine i Fondacije „Kinderpostzegels“ iz Holandije, u okviru programske oblasti prevencija rodno zasnovanog nasilja u školskim zajednicama u BiH.

Zahvaljujemo se predstavnicama sljedećih organizacija na zajedničkoj saradnji na kreiranju ovog priručnika:

- Udruženju „Žene ženama“ iz Sarajeva;
- Fondaciji „Udružene žene“ iz Banje Luke;
- Udruženju „Priateljice obrazovanja Amica Educa“ iz Tuzle;
- Organizaciji „Glas žene“ iz Bihaća;
- Udruženju žena „Derventa“ iz Dervente.

SADRŽAJ

PREDGOVOR.....	4
ŠKOLA I RODNO ZASNOVANO NASILJE	5
POJMOVNO ODREĐENJE	7
ŠTA JE RODNO ZASNOVANO NASILJE?.....	9
SAŽETAK ISTRAŽIVANJA	10
INICIJATIVE U ŠKOLAMA	12
AKTIVNOSTI U ŠKOLI - MODELI PREVENCIJE.....	15
PREPORUKE ZA UNAPREĐENJE PREVENCIJE	18
SET RADIONICA ZA UČENIKE.....	19

PREDGOVOR

Priručnik koji je pred vama nastao je iz potrebe da se pozitivna iskustva i dobre prakse organizacija građanskog društva iz oblasti prevencije rodno zasnovanog nasilja u školama učine dostupnim nastavnicima i stručnom osoblju u osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini.

Metode i prakse koje su nevladine organizacije razvijale i primjenjivale u proteklim godinama posredstvom projekata koje su implementirale u školskim zajednicama, a koje su podržane od strane In fondacije - fondacije za unapređenje socijalne uključenosti djece i mladih u BiH, dale su značajne rezultate u prevenciji rodno zasnovanog nasilja, što nam je bio podsticaj za izradu ovakvog priručnika.

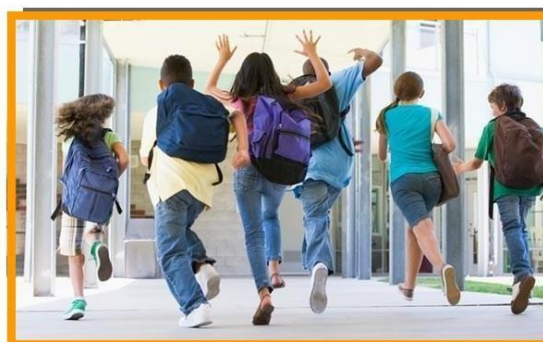
Priručnik daje informacije i iskustva direktno sa terena, kreiran je i napisan od strane predstavnica šest organizacija civilnog društva iz BiH sa iskustvom u oblasti rodno zasnovanog nasilja, a koje su realizovale projekte na temu prevencije rodno zasnovanog nasilja u školskom okruženju i tom prilikom implementirale brojne aktivnosti sa školskim osobljem, roditeljima, učenicima/cama. Sljedeće organizacije učestvovala su u izradi ovog priručnika:

1. Udruženje „Žene ženama“ iz Sarajeva;
2. Fondacija „Udružene žene iz Banje Luke“;
3. Udruženje „Prijateljice obrazovanja Amica Educa“ iz Tuzle;
4. Organizacija „Glas žene“ iz Bihaća;
5. Udruženje žena „Derventa“ iz Dervente;
6. In fondacija - fondacija za unapređenje socijalne uključenosti djece i mladih u Bosni i Hercegovini.

Sadržaj u ovom priručniku odnosi se na teorijski dio, ali i na praktične informacije u oblasti prevencije rodno zasnovanog nasilja (primjeri iz prakse, rezultati istraživanja, radionice za učenike/ice).

Naše iskustvo i razvijene pozitivne prakse želimo podijeliti sa nastavnicima i stručnim saradnicima u osnovnim i srednjim školama širom BiH kako bi se nastavilo preventivno djelovati na suzbijanju rodno zasnovanog nasilja.

Priručnik je jednostavan, praktičan, metodološki pristupačan svima koji žele raditi na prevenciji rodno zasnovanog nasilja, odgajati nove generacije mladih ljudi koje će graditi zdrave i uspješne odnose sa svojim vršnjacima i vršnjakinjama, poštujući rodnu ravnopravnost i jednakost, u društvu u kojem će u budućnosti preuzeti važne uloge.

ŠKOLA I RODNO ZASNOVANO NASILJE

U vaspitanju djece na zdravim i pozitivnim osnovama najznačajnija je uloga roditelja, odnosno porodičnog vaspitanja i škole. Podrška porodice i zdrava porodična sredina su presudni faktori za ispravan razvoj djeteta. Na ovo se naslanja škola, koja svojim institucionalnim radom na vaspitavanju i obrazovanju učenika i učenica vrši posebnu i krajnje odgovornu društvenu ulogu u socijalizaciji djece. Nažalost, svjedoci smo sve prisutnijeg nasilnog ponašanja koje se dešava u porodicama, u školama, na ulici. Roditelji, pritisnuti svakodnevnim naporima preživljavanja, a često i sami izloženi nasilju i diskriminaciji, teško sagledavaju svoje rodne stereotipe i pogrešne predodžbe koje za posljedicu imaju obilje štetnih modela za djecu za različite oblike nasilja. (Ne)svjesno prenoseći svoja tradicijska ponašanja na djecu, zanemarujući štetne znakove održavaju ciklus nasilja (žrtva/nasilnik) u kontinuitetu. Nasilni i neravnopravni odnosi, kao i stavovi i predrasude koji egzistiraju u porodičnoj sredini ili okruženju, lako se reflektuju na djecu i adolescente, a nasilni oblik ponašanja primjenjuje se u kontaktu sa vršnjacima, u školskom i vanškolskom okruženju.

S druge strane, škola je jedno od takvih okruženja u kojem se najčešće kroz različite strukture moći podržava rodna nejednakost i segregacije. Direktorsku i izvršnu vlast imaju uglavnom muškarci, a nastavnička profesija hijerarhijski je podijeljena po rodu. Kroz školu, djevojčice i dječaci uče da su različiti jedni od drugih i na koji način bi trebalo da odrede svoj rodni identitet. Ovo je ojačano dodatnim situacijama u školi, gdje se jasno oslikavaju razlike u rodnim ulogama (npr. dječaci su glasnjiji u razredu, više pričaju ili prekidaju nastavu, a djevojčice češće održavaju higijenu razreda). Ove rodne uloge proizvode rodnu hijerarhiju, u kojoj najčešće dječaci dominiraju. Osim toga, sam prostor u školskom okruženju značajno utiče na uspostavljanje rodni razlika. Dječaci i djevojčice u razredima najčešće sjede odvojeno, dok u školskom dvorištu dječaci najčešće dominiraju fizičkim prostorom. Takođe, udžbenici (čitanke, lektire) koje koriste učenici/ice često prenose informacije koje stereotipno (tradicionalno)

prikazuju rodne uloge djevojčice i dječaka, najčešće su napisani u muškom rodu, te se žene i djevojčice prikazuju rjeđe i manje raznoliko nego muškarci i dječaci. Vremenom, rodne podjele između dječaka i djevojčica postaju definisane i integrisane u školskim zajednicama, te institucionalno prihvaćene. Dok pomenute podjele mogu izgledati beznačajno, u stvarnosti one se združuju i izgrađuju okruženje u kojem se dozvoljava širenje i opstajanje rodne neosjetljivosti.

Obim i vrste rodno zasnovanog nasilja u u školama često ostaju skriveni. Šire studije o školskom nasilju imaju tendenciju da se fokusiraju na prisustvo fizičkog nasilja i maltretiranja, često izostavljajući rodnu perspektivu.

Postoje ozbiljne prepreke u mnogim zemljama u vezi sa dokumentovanjem nasilja, koje su najčešće propraćene društvenim tabuima, što dodatno ograničava mogućnost djece da podijele svoja iskustva ili prijave slučajeve rodno zasnovanog nasilja.

Ispitivanje stavova srednjoškolaca/ki o LGBT osobama u BiH (Fondacija Heinrich Böll - Ured za BiH, Fondacija CURE, Sarajevski otvoreni centar, 2013. godina) pokazalo je da 19,58% učenika/ca smatra da je verbalno nasilje nad osobama homoseksualne orijentacije opravdano, dok 21,86% učenika/ca nema mišljenje o ovom problemu. Zabrinjavajuća je i činjenica da čak 18,90% srednjoškolaca/ki smatra da je fizičko nasilje nad osobama homoseksualne orijentacije opravdano, dok 18,90% nema formiran stav. Homofobno nasilje u školi odražava se na samopouzdanje i samopoštovanje učenika/ica drugačije seksualne orijentacije ili spolnog/rodnog identiteta na njihov školski uspjeh i socijalne odnose, ali ostavlja i dugoročne posljedice na mentalno zdravlje.

Škole često predstavljaju mjesto gdje dječaci i djevojčice doživljavaju diskriminaciju na osnovu svoje seksualne orijentacije, spolnog ili rodnog identiteta.

S obzirom na činjenicu da većina mladih osoba krije drugačiju seksualnu orijentaciju u školi, oni bivaju izloženi indirektnoj diskriminaciji i nasilju u vidu govora mržnje, širenja netačnih informacija, predrasuda, stereotipa, društvene isključenosti, pogrešnog i nekorektnog podučavanja nastavničkog osoblja, pogrđnih i homofobnih šala ili fizičkog zlostavljanja.

Kada je u pitanju borba protiv nasilja, evidentna je potreba i korisnost jačeg uključenja i školskog sistema u mrežu podrške u cilju borbe protiv različitih oblika nasilja. Nastavnici/ice, profesori/ice i drugo stručno osoblje u školama već imaju izgrađen odnos sa učenicima/cama, te su u mogućnosti da utiču na njihovu osjetljivost po pitanju rodno zasnovanog nasilja u školama, ali i na sveukupnu integraciju rodne jednakosti u nastavne programe.

Preduslov je da su zainteresovani/e da prolaze put od „suočavanja” sa vlastitim predrasudama, stavovima i mišljenjima o rodno zasnovanom nasilju preko prepoznavanja ranih znakova izloženosti nasilju do osjetljivosti, prevencije i podrške. Stoga je potrebno prosvjetne radnike i zaposlene u vaspitno obrazovnim institucijama dodatno ojačati, podići svijest o problemu rodno zasnovanog nasilja, edukovati i osposobiti za rad sa učenicima i učenicama na temu prevencije različitih oblika nasilja.

Nasilje nije samo „ženska tema” i ne bi trebalo da se samo žene, djevojke i djevojčice zanimaju za takve teme. Muškarci, mladići i dječaci moraju imati osjećaj odgovornosti za svoje često nesvjesno ponašanje, odnosno ponavljanje transgeneracijskih šablona maskuliniteta, koje dovodi do nasilja, i moraju se uključiti se u preventivne programe, jer su oni u većem „zatočeništvu” stereotipne uloge muškarca (biti snažan, biti pobjednik, biti jak i agresivan, uvijek imati kontrolu i ne pokazivati emocije).

U tom smislu, nasilje se sa stanovišta dječaka i mladića može razumjeti kao sredstvo za obezbjeđivanje društvene moći u školi, susjedstvu i drugom ambijentu u kome oni svakodnevno žive.

Žene, djevojke i djevojčice jesu po pravilu žrtve nasilja, ali žrtve su i muškarci, mladići i dječaci. Škola, kao institucija u kojoj se vrši dalja socijalizacija djece nakon porodice i predškolskih ustanova, predstavlja mjesto u kojem bi trebalo da se uvede primarna prevencija nasilja, s obzirom na to da se u njoj utiče i na ponašanje učenika/ica i razvijaju stavovi o interpersonalnim odnosima među vršnjacima/kinjama, ali i među članovima/icama porodice i odraslima. Stoga bi trebalo da se već od osnovne škole omogući djeci da u okviru nastavnih programa od početnih razreda uče o toleranciji, propituju rodne stereotipe vezane za svoje pozicioniranje i u porodici i u društvu, o ravnopravnosti polova jer, dugoročno gledano, obrazovanje i vaspitanje u ranom uzrastu imaju značajnu preventivnu ulogu u sprečavanju nasilja u budućnosti. U okviru nastavnog procesa trebalo bi da se organizuju programi ili aktivnosti u vidu posebnih časova na kojima bi se učenici/ice upoznali sa borbom protiv nasilja i podizanjem svijesti o njegovom postojanju u društvu, oblicima i posljedicama. Osnovni zadatak škole jeste, prije svega, zaštita dječijih prava.

Djeca i mladi koji su doživjeli rodno zasnovano nasilje mogu se suočiti sa nizom posljedica koje utiču na njihovo mentalno i fizičko zdravlje. Prije svega, gubitak samopoštovanja, depresija, samopovrijeđivanje, povećano rizično ponašanje, napuštanje škole i nedostatak motivacije za nastavak školovanja, neželjene trudnoće, seksualno prenosive infekcije, fizičke povrede, samoubistvo, pa čak i smrt.

Nametnute rodne uloge ne pružaju svima iste mogućnosti!

Nametnute rodne uloge su povezane sa nasiljem!

POJMOVNO ODREĐENJE

- **SPOL** - biološke karakteristike ljudske vrste na osnovu kojih se određuje muški ili ženski spol. Iste su u cijelom svijetu, što znači da djeca muškog i ženskog spola u Africi, Bosni i Hercegovini i Kanadi imaju iste biološke karakteristike. Dakle, na osnovu bioloških karakteristika kao što su hormoni, tjelesna građa, reproduktivni organi, ljudska bića dijelimo na muški i ženski spol.
- **ROD (engl. gender)** je koncept koji se odnosi na očekivana, nametnuta ili usvojena društvena ponašanja muškaraca i žena, koja su određena kulturom, tradicijom, religijom, vremenom i dr. Ovaj koncept određuje međusobne odnose muškaraca i žena, njihove odgovornosti i mogućnosti i ulogu u društvu. U svakodnevnom govoru koristi se u istom značenju kao *pol*, ali se u nauci ova riječ koristi da bi označila socijalne razlike, kao što je rodni identitet.

“Rod -to je ono kako se žene i muškarci ponašaju jedni prema drugima, i očekivanje kako oni trebaju da se ponašaju u društvu”

K.A. učenica V 1 razreda

Pojašnjenje/Primjeri za rad (diskusiju): Činjenica da žene mogu da rađaju djecu je biološka karakteristika. Da žene imaju dugu kosu je rodni konstrukt. Da muškarci po pravilu imaju dublje glasove je biološka karakteristika. Da muškarci imaju kratku kosu je rodni konstrukt. Zavisno od dobne skupine mogu se navesti i razlike u spolnim organima kao primjer bioloških razlika između muškaraca i žena.

- **RODNA RAVNOPRAVNOST** - podrazumijeva ravnopravnost muškog i ženskog roda u pravima, odgovornostima i mogućnostima. Rodna ravnopravnost ne promovise jednakost muškarca i žene, jer oni nisu jednaki, već uvažava njihove specifičnosti kao dva različita spola, ali traži ravnopravan tretman u pravima, obavezama i mogućnostima oba roda u svim segmentima društva.

“Rodna ravnopravnost je da su i mama i tata jednako učestvuju u svemu-da i mama može da radi kao i tata, i mama može da vozi auto, da i tata čisti, kuha...” B.A. , učenik VI 2 razreda

- **RODNE ULOGE** - šablon ponašanja (zbir karakteristika, načina ponašanja, stavova, aktivnosti, normi, obaveza i očekivanja) koje nameće društvo i postavlja zahtjeve prema osobama s obzirom na njihov spol. Na osnovu toga nam se određuju ekonomske uloge, zaposlenje, profesija, kućni poslovi, vrsta zabave. Muškarci i muške uloge se tipično vezuju za snagu i opasna zanimanja, dok se žene i ženske uloge najčešće vezuju za brigu o djeci i njihovom vaspitavanju.

Pojašnjenje/Primjeri za rad (diskusiju): I zanimanja se dijele na tipično muška i tipično ženska. Ako čujemo da je neka osoba pilot, odmah ćemo pomisliti da je osoba muškog spola. Svi mi imamo rodnu ulogu nastalu kao posljedica vaspitanja u društvu u kojem živimo. Iako se smatra da dječaci i djevojčice treba da budu jednako uredni, pomažu u kući, brinu se o sebi, gotovo većina roditelja podstiče djecu na ponašanje koje je tipično za njihov spol. Rodne uloge uče se u procesima socijalizacije i odrastanja; rodna pravila usvajaju se od roditelja, škole, vršnjaka, običaja, kulture, medija i religije.

- **RODNI STEREOTIPI** - termin koji se odnosi na uvriježena, najčešće netačna stanovišta vezana za muški, odnosno ženski rod. To su generalizovana uvjerenja o „tipičnim” karakteristikama žena ili muškaraca (npr. djevojčice treba da budu kao princeze, a dječaci nasilni; muškarac je sposoban donositi važne odluke, a žene su sposobnije u obavljanju kućnih poslova).
- **RODNE PREDRASUDE** - predstavljaju svaku izjavu ili ponašanje koje je zasnovano na stereotipima o odvojenim ulogama namijenjenim muškarcima i ženama, dječacima i djevojčicama. To je oblik najčešće negativnog društvenog stava koji se oblikuje na temelju pogrešne generalizacije i vrednovanja, a ne temelji se na stvarnom iskustvu. Ako se takve izjave izgovore ili napišu u javnom prostoru, onda pored psihološkog, ova vrsta nasilja može imati i socijalnu komponentu.

Primjeri rodni stereotipa: “Dječaci su jaki. Djevojčice su nježne. Muškarci su glava porodice. Žene trebaju da se brinu za kuću i porodicu. Dječaci koji vole rozu nisu pravi muškarci.”

Pojašnjenje/Primjeri za rad (diskusiju): Rodni stereotipi su podjednako teški za oba spola. Kada se kaže: „Muškarci su dominantni”, da li se to stvarno odnosi na sve pripadnike muškog spola? Koliko je ta rodna predrasuda teška za sve muškarce, a posebno za one koji se ne identificiraju sa njom? Kako okolina reaguje na muškarce koji ne odgovaraju tom stereotipu „dominacije”?

Predrasude vode ka diskriminaciji, a diskriminacija predstavlja nasilje! Nametnute rodne uloge i društvena očekivanja u koje se „moraju” uklopiti muškarci i žene, dječaci i djevojčice dovode do rodno zasnovanog nasilja!

Pojašnjenje/Primjeri za rad (diskusiju): Kako rodne uloge ograničavaju djevojčice i dječake? Da li je dječacima „dozvoljeno” da se igraju sa lutkicama? Da li se djevojčice ohrabruju da rade na gradilištima ili u tehničkim zanimanjima? Da li oba spola u našem društvu sa tradicionalnim rodni ulogama imaju iste mogućnosti? Šta se dešava ukoliko se osoba ne ponaša u skladu sa svojom rodnom ulogom i izlazi iz okvira koje nameće društvo? Šta bi se desilo ukoliko bi se muškarac u tvojoj okolini šminkao, ili bavio kućnim poslovima, čuvao djecu, dok njegova žena sjedi u kafani i pije pivo? Kako se okolina ophodi prema takvim osobama?

- **RODNA DISKRIMINACIJA** - namjerno negativno postupanje, te isključivanje, ograničavanje ili iskorištavanje osobe na temelju njene pripadnosti rodnoj grupi. Poznata su 3 oblika rodne diskriminacije:
 1. **neposredna** - nepovoljan tretman osobe ili grupe; npr. odluka poslodavca da pri raspoređivanju zaposlenika i zaposlenica rasporedi žene na blagajne, jer na tom radnom mjestu mušterije preferiraju žene zbog njihovog uslužnog karaktera.
 2. **posredna** - primjena tzv. „neutralnih” propisa ili mjera s negativnim učinkom za diskriminirane grupe, npr. neprodužavanje ugovora na određeno vrijeme za vrijeme trudnoće ili korištenja porodiljskog odsustva.
 3. **sistemska** - društvene i kulturalne vrijednosti i norme (javne politike).
- **SEKSIZAM** - diskriminiranje ili segregiranje osobe suprotnog spola (najčešće ženskog). Temelji se na spolnim predrasudama (stavovima o različitim sposobnostima osoba određenim njihovim biološkim spolom). Iz seksizma proizilazi i polna diskriminacija.
- **HOMOFBIJA/BIFBIJA** - iracionalan strah, mržnja, predrasude ili diskriminacija prema osobama koje jesu ili za koje se pretpostavlja da su homo/biseksualne orijentacije.
- **HETEROSEKSIZAM** - stav da je heteroseksualnost jedina validna seksualna orijentacija. Heteroseksizam se često ispoljava u formi ignorisanja lezbejki, gejeva i transrodnih osoba. Na primjer, brojni su članci o ljubavi, parovima i odnosima koji nigdje ne pominju istopolne parove.

ŠTA JE RODNO ZASNOVANO NASILJE?

Rodno zasnovano nasilje jedan je od najrasprostranjenijih oblika kršenja ljudskih prava i narušavanja ljudskog dostojanstva. Rodno zasnovano nasilje predstavlja globalni fenomen koji pogađa milione žena, ali i muškaraca i djece bez obzira na njihov društveni status, kulturu, religiju, nacionalnost, fizičke i intelektualne sposobnosti, građanski položaj ili seksualnu orijentaciju.

Rodno zasnovano nasilje je svaki čin nasilja nad nekom osobom zbog njenog roda, pola ili seksualne orijentacije. U patrijarhalnom društvu, u kojem su različite uloge namijenjene muškarcima i ženama, a uloge i osobine muškaraca privilegovane, žene i djevojčice su češće i ozbiljnije pogođene različitim oblicima rodno zasnovanog nasilja. Važno je napomenuti da su patrijarhalne rodne uloge jednako teške i za muškarce i žene, dječake i djevojčice.

Definicije rodno zasnovanog nasilja proširuju se na sve one oblike nasilja koji su povezani sa (a) društvenim očekivanjima i društvenim pozicijama zasnovanim na rodu i (b) nepoštovanju društveno prihvaćenih rodni uloga. Tako je rodno zasnovano nasilje termin koji sve više povezuje svaki čin nasilja koji potiče iz nekog oblika „patrijarhalne ideologije”, a koji, prema tome, mogu počinuti muškarci ili žene protiv muškaraca ili žena da bi očuvali društvenu moć (heteroseksualnih) muškaraca. Kada su u pitanju mladi, nasilje se može odvijati unutar i van škole, a žrtve, kao i počionoci rodno zasnovanog nasilja, mogu biti i dječaci i djevojčice.

Rodni stereotipi predstavljaju iskrivljene slike koje snažno utiču na interpretaciju muškog i ženskog ponašanja. Isto ponašanje kod muškaraca i žena tumači se na različite načine.

Osobine i ponašanja koja se često pripisuju samo jednom polu posljedica su tradicije, stereotipa i neopravdanih generalizacija, pa se u praksi susrećemo sa opravdavanjem nasilja i nasilnika, a okrivljavaju se žrtve za ono što su učinile jednako kao i za ono što nisu učinile. To je posljedica rodni stereotipa koji su prihvaćeni još u ranom djetinjstvu.

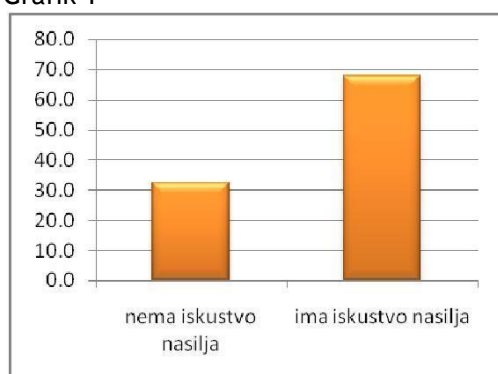
Rodna stereotipizacija počinje već u ranom djetinjstvu i stoga postoji potreba da se ovaj problem rješava u najranijim fazama života. Djeca često pokušavaju da svoje ponašanje usklade sa željama svojih roditelja i odraslih iz svoje okoline. Zato prihvataju stavove koje im nameće porodica, škola i društvo, „uče” šta je primjereno za dječake, a šta za djevojčice, i tako rodni stereotipi postaju način njihovog ponašanja. Dolazi do podjele u kojoj tradicionalno društvo više vrednuje „mušku rodnu normu” dominacije, agresije i konkurencije od „ženske rodne norme” pokornosti, krhkosti i nježnijeg ponašanja. Nakon što odrastu, pretpostavka je da će nastaviti ciklus nejednakosti između žena i muškaraca, što će im biti model ponašanja tokom cijelog života.

Konvencija Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici je usvojena 11. maja 2011. godine u Istanbulu. Konvencija predstavlja prvi pravno obavezujući akt Vijeća Evrope u oblasti sprečavanja i borbe protiv nasilja nad ženama. BiH je 7. novembra 2013. godine postala 6. zemlja članica Vijeća Evrope koja je ratificirala Konvenciju. Ovim se BiH obavezala na poduzimanje zakonodavnih i drugih mjera radi osiguranja pravnog, institucionalnog i organizacionog okvira za prevenciju nasilja nad ženama, zaštitu žrtava nasilja, te kažnjavanje počinitelja nasilja.

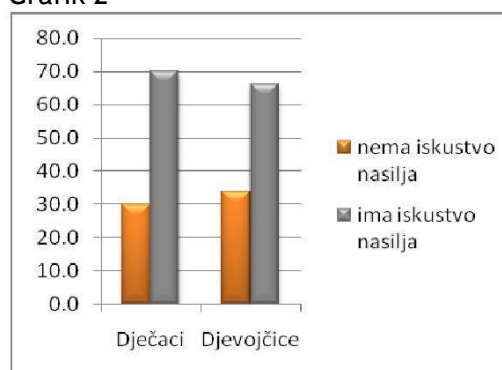
SAŽETAK ISTRAŽIVANJA

In fondacija BiH provela je istraživanje sa ciljem da procijeni iskustva mladih ljudi koja se odnose na prirodu, vrste i učestalost različitih oblika rodno zasnovanog nasilja u intimnim adolescentskim partnerskim vezama, te da ispita da li su neke grupe mladih u posebnom riziku da postanu žrtve ili počinioci rodno zasnovanog nasilja. Pored toga, željeli smo doznati na koji način su ove pojave povezane sa porodičnim faktorima rizika. Istraživanje je provedeno u 2015/2016. godini u 23 grada Bosne i Hercegovine, čime je obuhvaćeno ukupno 2397 ispitanika, učenika/ nica završnih razreda srednjih škola.

Grafik 1

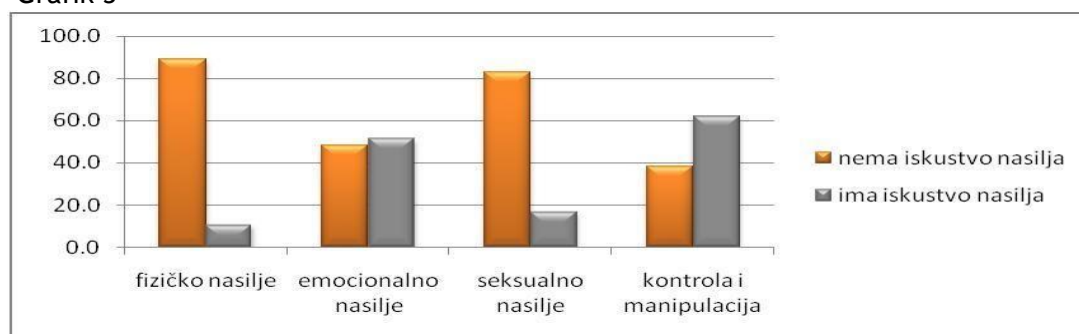

Grafik 2

Istraživanje ukazuje na činjenicu da većina ispitanika (67,7%) ima najmanje jedno iskustvo nekog od oblika nasilja u svojim dosadašnjim partnerskim vezama, dok je na nivou cijelog uzorka 32,3% ispitanika koji nikad nisu doživjeli ovakva iskustva. Posmatrajući uzorak razdvojen po polu (Grafik 2), uočava se da je procenat mladića koji su doživjeli neki od oblika nasilja u partnerskoj vezi nešto viši (70%) u odnosu na procenat djevojaka koje su imale ova iskustva (66,1%). Nasilje koje čine mladići prema djevojkama je teže i opasnije za njih, iako brojne studije pokazuju da nema značajnije razlike u vršenju nasilja u vezama između djevojaka i mladića.

Grafik 3

Razmatrajući učestalost ovih iskustava s obzirom na različite pojavne oblike u okviru partnerskih veza (Grafik 3), primjećujemo da je najučestaliji oblik nasilnog ponašanja kontrola i manipulacija (61,9% ukupnog uzorka), koja se faktorskom analizom izdvojila kao zaseban oblik nasilja. Emocionalno nasilje doživjelo je 51,5% ukupnog uzorka, dok se seksualno (17%) i fizičko nasilje (10,8%) nešto rjeđe pojavljuje u adolescentskim intimnim partnerskim vezama.

Ukoliko posmatramo učestalost pojedinačnih nasilnih iskustava u partnerskim vezama, s obzirom na spol ispitanika, uočava se da veći procenat mladića u našem uzorku ima iskustva fizičkog nasilja (14,2%), emocionalnog nasilja (55,3%) i seksualnog nasilja (23%) u odnosu na procenat djevojaka, dok je neznatno veći procenat djevojaka koje imaju iskustvo kontrole i manipulacije od strane partnera (62,3%) u odnosu na procenat mladića (61,4%) sa istim iskustvom.

Fokus istraživanja usmjeren je i na ispitivanje eventualnih veza između porodičnih faktora rizika i iskustva nasilja u adolescentskim partnerskim vezama, što ćemo detaljnije analizirati u nastavku.

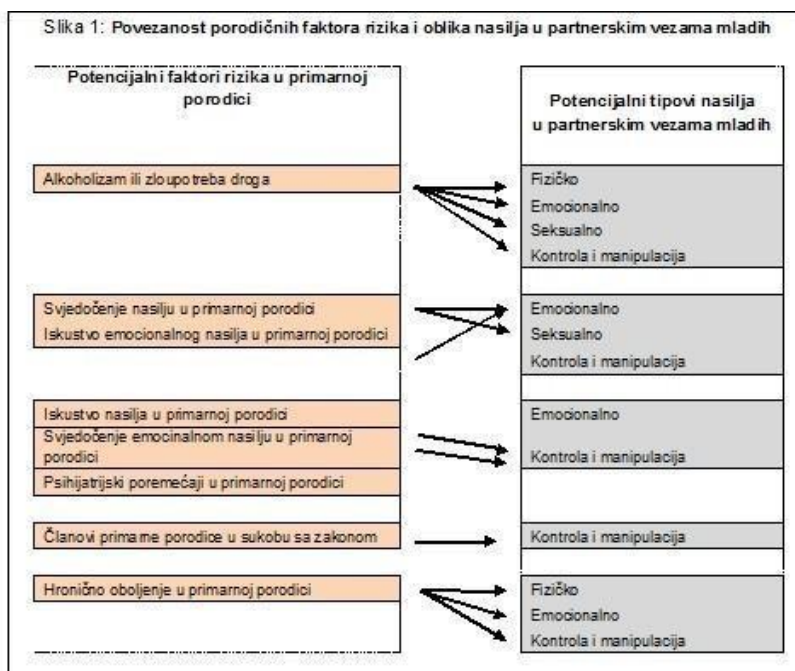
Alkoholizam i zloupotreba droga kao porodični faktor rizika povezan je sa sva četiri oblika nasilja u partnerskim vezama mladih. Alkoholizam destabilizuje porodicu, remeti odnose i može biti usko povezan sa nasiljem. U našem istraživanju alkoholizam predstavlja najznačajniji faktor rizika i jedini je povezan sa svim oblicima doživljenog nasilja u partnerskim vezama mladih, koje možemo dijelom objasniti učenjem obrazaca disfunkcionalnih odnosa.

Svjedočenje nasilju i iskustvo emocionalnog nasilja u porodici povezani su sa emocionalnim i seksualnim oblicima nasilja u partnerskim vezama, te kontrolom i manipulacijom. Rezultati drugih istraživanja ukazuju da je svjedočenje porodičnom nasilju u djetinjstvu značajno povezano sa viktimizacijom u partnerskim odnosima za djevojke, dok za mladiće postaje značajan prediktor verbalnog i fizičkog nasilja u vezama.

Adolescenti koji su trpili nasilje u primarnoj porodici i svjedočili emocionalnom nasilju, te imali iskustvo psihijatrijskih poremećaja u svojoj porodici, u partnerskim vezama uglavnom su iskusili emocionalno nasilje, te kontrolu i manipulaciju.

Hronična oboljenja u primarnoj porodici vežu se uz iskustvo fizičkog i emocionalnog nasilja, te kontrole i manipulacije u partnerskim vezama mladih. Ukoliko su članovi primarne porodice bili u sukobu sa zakonom, mladi u svojim vezama bili su skloniji da trpe kontrolu i manipulaciju.

Prisutnost faktora rizika u primarnim porodicama mladih značajno je povezana sa niskom fleksibilnošću i kohezivnošću. Niska porodična fleksibilnost i kohezivnost predstavlja veći rizik za nasilje u partnerskim vezama mladih. Stavovi koji su zasnovani na tradicionalnim uvjerenjima o rodnim ulogama, stereotipima i pozitivnim stavovima prema nasilju uopšte povezani su sa nasiljem u partnerskim vezama.

INICIJATIVE U ŠKOLAMA

U ovom dijelu publikacije želimo vas upoznati sa nalazima i procjenama do kojih je došlo pet organizacija građanskog društva koje su sprovodile projektne aktivnosti u osnovnim i srednjim školama širom Bosne i Hercegovine s ciljem prevencije rodno zasnovanog nasilja u školskom okruženju.

1. FONDACIJA „UDRUŽENE ŽENE” IZ BANJE LUKE

Projekat „Preventivne aktivnosti rodno zasnovanog nasilja”

Projekat je u trogodišnjem trajanju implementiran u osam osnovnih škola u ruralnim područjima opštine Gradiška i grada Banja Luka. Evaluacijom održanih radionica za učenike/ice od petog do devetog razreda utvrđeno je da učenici/ice imaju jako nizak nivo prethodnih znanja o pitanju rodne ravnopravnosti, jednakosti i prevencije rodno uslovljenog nasilja. Njihovi stavovi o navedenim temama uglavnom su zasnovani na tradicionalno učvršćenim i ukorijenjenim rodnim stereotipima i informacijama dobijenim iz porodičnog ili školskog okruženja, putem medija, interneta i dr. Djeca određene nametnute rodne uloge ili ne prepoznaju kao takve, ili uopšte ne propituju.

Konstatovano je da teme koje se odnose na rodnu ravnopravnost nisu obrađivane u školi, niti u porodičnom okruženju.

U radu sa nastavnicima i stručnim osobljem uključenih škola u projekat potvrđeno je da se rodni, ali i mnogi drugi stereotipi, ni na koji način ne dovode u pitanje unutar obrazovnog sistema. Međutim, radionice na kojima su učestvovali procijenjene su vrlo pozitivno od strane nastavnog i stručnog osoblja, jer su omogućile drugačije sagledavanje konteksta rodne ravnopravnosti i prevencije rodno zasnovanog nasilja u školskim zajednicama. Posebni zahtjevi odnosili su se na izdvajanje više vremena za diskusiju i razmjenu stavova u vezi sa navedenim pitanjima, te navođenje primjera koji su naučno zasnovani, kao i primjera iz drugih kultura s ciljem boljeg razumijevanja uzroka, posljedica i modela preventiranja nasilja.

2. UDRUŽENJE „PRIJATELJICE OBRAZOVANJA AMICA EDUCA” IZ TUZLE

Projekat „Prekidanje tišine o rodno zasnovanom nasilju”

Projekat je realizovan na području Kiseljaka i Tuzle, a ciljna grupa su bili svi učenici/ice dvije osnovne škole, od prvog do devetog razreda. Nakon sprovedenog početnog anketiranja među školskom djecom, utvrđeno je da većina njih do pokretanja

projekta nije imala priliku da razmišlja, niti da razgovara na temu spola, roda, rodne uloge; najčešće su ponavljali transgeneracijske poruke bez razmišljanja o istim (žene su potrošači, muškarci su proizvođači, žene rađaju djecu, muškarci prave djecu). Rodno zasnovano nasilje učenici/ice su prepoznavali samo ako su bili lično izloženi/e verbalnom zadirkivanju od strane vršnjaka/kinja. Međutim, u situacijama kada su oni sami/e vršili/e rodno zasnovano nasilje kroz verbalno zadirkivanje to nisu prepoznavali kao vid nasilja, nego kao „nedužnu” igru.

Informisanje i edukaciju o spolu, rodu, rodnoj ravnopravnosti i rodno zasnovanom nasilju ne treba limitirati samo na jedan dan ili jednu radionicu. Korisno je da se podstaknu razgovori i diskusije na pomenutu temu redovno, kroz organizaciju izložbi, predstava i literarnih radova, uz obavezno uključivanje roditelja u navedene aktivnosti.

3. UDRUŽENJE ŽENA „DERVENTA” IZ DERVENTE

Projekat „Prevenција rodno zasnovanog nasilja protiv djevojčica”

Projekat se provodio u ruralnim osnovnim školama na području opština Derventa, Prnjavor, Brod i Doboj. U okviru projekta, provedene su ankete sa učenicima/cama o prepoznavanju rodni stereotipa i na njima zasnovanim oblicima nasilja.

Analiza ankete, iako provedena na manjem uzorku, dala je dovoljno podataka o postojanju rodni stereotipa, mada ispitanici/ice nisu svjesni/e toga. Razlog ovoj tvrdnji je da rodna stereotipizacija počinje u ranom djetinjstvu, da je „naučena” već u samoj porodici. Interesantno je da su odgovori djevojčica i dječaka takvi da se može uočiti da postoji jasna razlika rodni uloga žena i muškaraca u privatnom životu, da se djeca u svom odrastanju identifikuju s roditeljima - djevojčice s majkom, a dječaci s ocem. Na taj način uče uloge koje su im namijenjene.

Rezultati ove ankete ukazali su projektnom timu da je potrebno raditi s djecom uzrasta od petog do devetog razreda osnovne škole na sticanju znanja o rodni stereotipima sa svrhom prevencije rodno zasnovanog nasilja u životima djece i mladih.

Interesantno je da i jedan broj djevojčica odobrava neravnopravan položaj u porodici. Upoređujući rad u malim grupama sa učenicima/icama uzrasta 5. i 6. razreda u odnosu na starije uzraste, pokazali su da je ova grupa djece mnogo otvorenija i iskrenija u davanju odgovora i u iznošenju svojih stavova.

4. UDRUŽENJE „GLAS ŽENE” IZ BIHAĆA

Projekat „Prevenција rodno zasnovanog nasilja u školama”

U istraživanju koje je sprovedeno u okviru projekta obuhvaćeni su učenici/ice iz četiri osnovne škole na području opštine Bihać, s ciljem procjene stavova i mišljenja ispitanika/ica o rodnoj jednakosti i ravnopravnosti.

Budući da je ranije potvrđeno prisustvo rodni stereotipa među djecom osnovnoškolskog uzrasta, cilj ankete koja je provedena u okviru projekta bio je da da preispita njihove stavove i mišljenja o profesionalnim ulogama žena i muškaraca.

Na pitanje da li postoje muška i ženska zanimanja, 85% dječaka i djevojčica iz ruralnih škola odgovorilo je da postoje, a pozitivan odgovor je dalo i 81% njih iz prigradskih škola.

Prema spolu, 20% djevojčica smatra da je muškarac bolji u ulozi direktora, dok nijedan dječak nije odgovorio da su žene bolji šefovi, odnosno direktori. Na osnovu analiziranih podataka, rezultati ankete nam govore kako se daleko više mora raditi s dječacima na prihvatanju rodni uloga, odnosno kako bi oni shvatili da i žena može biti jednako dobar šef, direktor, rukovodilac, isto kao i muškarac. Dobijeni podaci su takođe potvrdili da se u školama u ruralnim zajednicama na časovima ne razgovara na temu ravnopravnosti polova, mada slučaj nije ništa bolji ni u školama u gradskom području.

Dodatna istraživanja, evalucije i projektne aktivnosti koje su realizovane u školama, potvrdili su da je nasilje na osnovu roda ili spola prisutno u školama među učenicima/icama, da djeca nisu upoznata sa ovom temom, a da su realizovane radionice imale učinak na promjenu svijesti i znanja učenika iz ove oblasti, zbog čega je neophodno i dalje raditi sa školskim zajednicama u BiH na osvještavanju i edukaciji iz oblasti rodno zasnovanog nasilja.

3. UDRUŽENJE „ŽENE ŽENAMA” IZ SARAJEVA

Projekat „PREVENT” (Učešće, Prepoznavanje, Edukacija, Dobrovoljnost, Jednakost, Potreba, Povjerenje)

Projekat PREVENT pridonosi primarnoj prevenciji nasilja u partnerskim vezama adolescenata kroz intervencije u srednjim

školama, kako bi se učenici i učenice, profesori i profesorice učinili osjetljivim po ovom pitanju, i zajednički djelovali na uklanjanju ukorijenjenih rodni stereotipa. Kroz ovaj program učenici i učenice imaju priliku da steknu uvid u pojmove kao što su rodni stereotipi-kulturno „nasljeđe“, rodne razlike - individualne, a ne nadmoć jednog roda nad drugim i nasilje u intimnim partnerskom vezama adolescenata. Razumijevanje rodni stereotipa doprinosi stvaranju nulte tolerancije na nasilje

u ranoj dobi, što dugoročno vodi do ostvarivanja kvalitetnih i ravnopravnih veza među mladim osobama.

U prvoj i drugoj godini realizacije projekta obuhvaćene su četiri srednje škole (po jedna na područjima Kantona Sarajevo, Istočnog Sarajeva, Goražda i Foče).

Kada je nasilje u emotivnim vezama u pitanju - svi mladi koji su učestvovali u projektnim aktivnostima deklarativno prave jasnu razliku između fizičkog, emocionalnog i seksualnog nasilja. Takođe, u radu sa učenicima/icama primijećeno je da, pored fizičkog nasilja, često sa lakoćom identifikuju i druge oblike negativnog ponašanja u adolescentskim intimnim vezama koji se mogu svrstati u emocionalne i psihičke oblike rodno zasnovanog nasilja (pogrdne riječi, psovke, uvrjedljive SMS poruke, ogovaranje, ljubomora, kontrola), za koje svi priznaju da postoji u velikoj mjeri, kao i da ga i sami čine povremeno. S druge strane, stiče se utisak da mladi srednjoškolskog uzrasta koji su obuhvaćeni projektom pokazuju iznenađujuće visok stepen tolerancije za sve varijante emocionalnog nasilja, pa da čak neke oblike njegovog ispoljavanja, kao, na primjer, ljubomoru ili kontrolu kretanja, često doživljavaju kao izraz ljubavi partnera/ice. Realizacijom projekta ukazala se i potreba da se, pored pojašnjenja veze između rodni stereotipa i nasilja u partnerskim vezama, posveti posebna pažnja emotivnom i seksualnom nasilju, načinu ispoljavanja, pravovremenom prepoznavanju i reagovanju na ove negativne pojave.

AKTIVNOSTI U ŠKOLI

Modeli prevencije

ŠKOLSKI KOORDINACIONI TIM ZA PREVENCIJU RODNO ZASNOVANOG NASILJA

Tim za prevenciju rodno zasnovanog nasilja čine školski stručni tim i pojedini nastavnici, a mogu biti uključeni i sekretar/ica škole, kao i osobe izvan škole, na primjer, stručnjakinje i stručnjaci sa iskustvom u oblasti rodni studija (na primjer, predstavnici/ice prepoznatih organizacija građanskog društva koje se bave pitanjima rodne jednakosti i ravnopravnosti).

Ovaj tim ima zadatak da prati situaciju u školi, planira i sprovodi preventivne mjere, predlaže organizovanje dodatnih obrazovnih sadržaja (seminara i radionica) za učenike/ice, roditelje, nastavno i stručno osoblje na temu rodne ravnopravnosti i rodno zasnovanog nasilja. Određene obaveze i mehanizme u preventivnim i u interventnim aktivnostima imaju svi zaposleni u školi i svi oni učestvuju u rješavanju svakog slučaja rodno zasnovanog nasilja.

NASTAVNIK-MENTOR NASTAVNIK OBRAZUJE NASTAVNIKA (PEER EDUCATION)

Ovaj model podrazumijeva da stručna osoba poduči manju grupu motivisanog osoblja (nastavnici/ice i učitelji/ice) na temu prevencije rodno zasnovanog nasilja u školama u oblasti rodni studija koja je spremna prenijeti usvojene vještine i znanja drugim kolegama u školskom kolektivu. Visok nivo osposobljenosti nastavnika (od teorijskih znanja do praktične vještine oko pripreme svih koraka za provođenje i praćenje preventivnog programa) omogućava obučavanje drugog nastavnog osoblja u školi na temu značaja prevencije rodno zasnovanog nasilja, te praćenje primjene stečenih znanja i vještina u direktnom radu sa djecom i roditeljima.

VRŠNJAČKA EDUKACIJA NA TEMU PREVENCIJE RODNO ZASNOVANOG NASILJA

Vršnjački edukatori/ice - učenici/ice uz pomoć „supervizora” stiču dodatna znanja i vještine na temu prevencije rodno zasnovanog nasilja, nakon čega stečena znanja prenose svojim vršnjacima i vršnjakinjama u razredu i u školi. Vršnjačka edukacija može se odvijati u malim grupama ili kroz individualne kontakte, na različitim mjestima i u različitim

okolnostima, kao što su škole, klubovi, na ulici, odnosno gdje god se mladi okupljaju. Mogu se koristiti različite tehnike radioničarskog rada, a radioničarski rad podrazumijeva istovremeni rad cijele grupe, s podjednako aktivnim učešćem svih učesnika, pri čemu je vršnjački edukator/ica PRVI MEĐU

JEDNAKIMA (on/ona olakšava proces, upravlja procesom i trudi se da zadovolji potrebe kako cijele grupe, tako i pojedinaca u toj grupi).

Upotreba različitih tehnika kao što su: bujica ideja, rad u malim

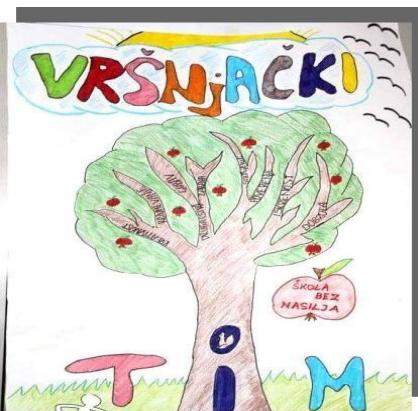
grupama, diskusije, kvizovi, igranje uloga i mnoge druge mogu osigurati sve potrebne informacije vršnjaka/kinja, ali i podići im motivaciju i uticati na izgradnju njihovih vještina. Informacije se u vršnjačkoj grupi lako prenose i usvajaju.

VRŠNJAČKI TIMOVI U ŠKOLI

Formiranje vršnjačkih timova uz pomoć mentora ima za cilj da učenici/ice nauče da ne podržavaju nasilje i da ga, ukoliko je to moguće, spriječe. Učenici sami biraju svoje vršnjake - predstavnike vršnjačkog tima kako bi se na taj način podržalo učešće svih učenika/ica (biraju se druželjubivi/e, komunikativni/e, kreativni/e, strpljivi/e, tolerantni/e i nenasilni/e učenici/ice). Ko dobije najviše glasova i povjerenje učenika/ica ulazi u vršnjački tim. Vršnjački tim prolazi obuku koja ima za cilj da članovi/ice tima steknu vještine i znanja koja će im pomoći da organizuju školske akcije usmjerene na promociju društvene vrijednosti (saradnja, međusobna podrška, jednakost) i na smanjenju rodno zasnovanog nasilja u školi, kao i da psihološki ojačaju da u „kriznim situacijama” u pogledu nasilja motivišu ostale učenike/ice da se uključe u sprečavanje nasilja.

Mentor/ica-nastavnik/ica ili stručno osoblje škole koristi svaku priliku da pomogne promociji vršnjačke aktivnosti, zastupa njihovu ulogu kao važan faktor u prevenciji nasilja i utiče na školsko okruženje da prepozna ulogu vršnjačkog tima. Takođe, ima zadatak da ohrabri članove/ice tima da se bave problemima i teškoćama bez stavljanja u fokus konkretne djece koja su označena kao „problematična” u školi i da ih podstakne da osmisle kreativne izazove drugoj djeci kako bi poruke tima lako došle do ostalih učenika/ica. Bitno je prepustiti učenicima/ica da osmisle sadržaj aktivnosti i način realizacije uz početnu sugestiju mentora tima. Timovi će na početku biti sastavljeni od učenika/ica starijeg uzrasta i još nekih učenika/ica koji su voljni da se pridruže. Dragocjeno je da se kasnije priključe i učenici/ice koji su skloni/e nasilničkom ponašanju (te da imaju priliku da ulažu svoju energiju u aktivnosti koje mogu biti socijalno pozitivno vrednovane), kao i učenici/ice koji trpe nasilje (mogu im pružiti mogućnost da izađu iz pasivne pozicije „žrtve” i da ponovo nađu svoje mjesto u školi).

RADIONICE ZA UČENIKE/ICE predstavljaju model edukacije putem radionica u trajanju od 90 minuta kroz predavački i interaktivni rad. Putem radionica prilagođenih uzrastu učenika/ica

obrađuju se sljedeće teme: spol/rod, predavanje na temu spola, roda i rodne ravnopravnosti, diskusija, predavanje na temu rodno zasnovanog nasilja, otvaranje diskusije i interaktivna metoda učešća učenika, test o nenasilnosti, te izrada zajedničkih školskih pravila u smislu održavanja boljih rodničkih odnosa. Posebno je važno ostaviti dovoljno prostora i vremena učenicima/icama za diskusiju, razgovore, prijedloge, da kroz jednostavne primjere uvide šta su to rodne nejednakosti i šta dovodi do rodno zasnovanog nasilja, i kako se oduprijeti ovim negativnim pojavama.

IGRE BEZ GRANICA imaju za cilj promovisanje rodne ravnopravnosti u školi. Učestvuju sva djeca iz škole/razreda zajedno sa nastavnicima - razrednim starješinama. Igre bez granice sastavljene su od brojnih igara, a sastavni dio su igre pod nazivom „Zamjena rodničkih stereotipa” čiji je cilj preispitivanje rodničkih stereotipa, tako što dječaci npr. preskaču lastiš i vrte hula-hop, a djevojčice igraju fudbal i takmiče se u natezanju konopca.

RADIONICE ZA RODITELJE

Da bi se uspješno spriječilo rodno zasnovano nasilje u školskom okruženju, vrlo je važno postići saradnju između roditelja i škole. Roditelji su svjesni problematike nasilja među vršnjacima, međutim nedovoljno su upoznati sa uzrocima i mogućih posljedica koje ono proizvodi. Posvećivanjem pažnje toj temi mogu se propitivati usvojeni stavovi i mišljenja roditelja koje oni lako i nesvjesno prenose na svoju djecu.

U radu sa roditeljima predlaže se interaktivan rad, i tim povodom obučeni odjeljski starješina - nastavnik/ica održaće obuku. Prednost interaktivnog rada ogleda se, s jedne strane, u činjenici da su roditelji aktivni, da rade u malim grupama i raspravljaju o temama koje sami proučavaju i donose mišljenja i zaključke, čime se povećava njihova vlastita aktivnost i prihvatanje sadržaja programa. Radionice se mogu realizovati u paru odjeljski starješina - roditelj volonter, tako što će podijeliti zaduženja. Takođe, u samoj realizaciji i tehničkoj pripremi radionice pomoć će pružiti i stručno osoblje u školi.

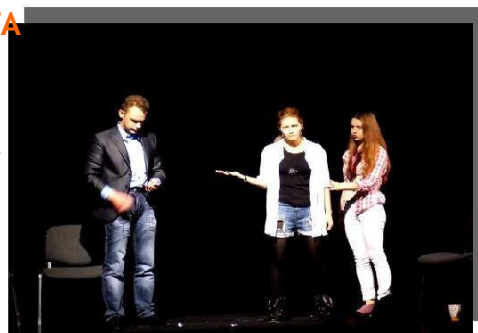
LUTKARSKA PREDSTAVA ZA UČENIKE/CE NIŽEG UZRASTA

Lutkarske predstave koje prikazuju neku od djeci dobro poznatih bajki (npr. Crvenkapica) mogu se koristiti u radu sa djecom mlađeg uzrasta. Djeci od prvog do četvrtog razreda se predstavlja bajka koju oni dobro poznaju, i kroz uloge im se postavljaju pitanja o rodnim stereotipima. U lutkarskim predstavama u kojima se koriste bajke takođe se uspješno mogu koristiti zamjena uloga, tako da Crvenkapica bude predstavljena kao dječak - Crvenkapac, a lovac kao lovkinja. U predstavi učestvuju učenici/ice kroz diskusiju o zamjeni uloga, mogućim rješenjima konflikta, a istovremeno im se prikazuju primjeri dječaka i djevojčica, muškaraca i žena u nestereotipično oslikanim ulogama.

FORUM TEATAR ZA UČENIKE/ICE STARIJEG UZRASTA

U forum teatru, učenici/ice koriste dramske i akcijske tehnike, kreiraju stvarne situacije iz svakodnevnog života. Publika (drugi učenici/ice) može aktivno učestvovati na dva načina: dajući prijedloge kako drugačije postupiti u datoj situaciji i/ili tako što će izaći „na scenu” i pokazati šta se može drugačije uraditi u određenoj situaciji (npr. sa prikazima pojave i rješavanja oblika rodno zasnovanog nasilja). Cilj je da se zajedno traga za mogućim rješenjima. Predstave su osmišljene tako da učine temu predstave bližom djeci, te da ih podstaknu na razmišljanje o rodno zasnovanim ulogama i tradicionalnim očekivanjima sredine.

SIGURNO SANDUČE

Sigurno sanduče postavlja se u glavnom holu škole, pomoću njega učenici/ice mogu anonimno postavljati pitanja o svemu što ih zanima u vezi sa rodnim nasiljem, pri čemu se ne usuđuju pitati svoje roditelje i vršnjake/kinje za mišljenje, te se može se koristiti i u svrhu prijavljivanja slučajeva rodno zasnovanog nasilja.

PREPORUKE ZA UNAPREĐENJE PREVENCIJE RODNO ZASNOVANOG NASILJA U ŠKOLAMA

- Razviti kodeks ponašanja za direktore, nastavno, stručno, administrativno, pomoćno osoblje škola, ali i za učenike/ice i roditelje, uz pomoć kojeg se definišu obaveze, odgovornosti, pravila te postupci za praćenje i izvještavanje o rodno zasnovanom nasilju u školskom okruženju.
- Uspostaviti odbore/grupe za zaštitu djece u školama od rodno zasnovanog nasilja, telefonske „linije za pomoć”, kutije za anonimne prijave i druga sredstva kojima učenici/ice mogu prijaviti nasilje.
- Osnažiti djevojčice i dječake učeći ih vještinama nenasilne komunikacije i mirnog rješavanja konfliktnih situacija. Razviti i primijeniti programe za razvijanje socio-emocionalnih kompetencija učenika/ica, a koji će biti integrisani u školski kurikulum (tzv. socijalno i emocionalno učenje, SEU).
- Pružiti podršku djetetu koje je žrtva nasilja. Obezbijediti sigurnost učenicima/cama koji dožive nasilje.
- Raditi sa učenicom/com koji/a je počinio/la rodno zasnovano nasilje, kako bi se ukazalo na neprihvatljivost i štetnost takvog ponašanja, te ga/je savjetovati i podsticati na promjenu takvog ponašanja.
- Raditi na razvijanju pozitivne klime u razredu, te definisati pravila ponašanja u razredu, pratiti primjenu istih i sankcionisati one koji ih krše.
- Povećati razumijevanje kod roditelja o uticaju rodno zasnovanog nasilja na djecu, mogućim posljedicama, te razlozima za preventiranje ovog oblika nasilja.
- Uključiti institucije vaspitno obrazovnog sistema na svim nivoima u prevenciji rodno zasnovanog nasilja i obuhvatiti sve uzraste djece od vrtića, osnovne škole, pa i do srednje.
- Trajno i sistematski razvijati inovativne metode suočavanja sa problemom nasilja u školama, sa posebnim akcentom na razvijanje demokratskih modela diskusije o mogućim načinima sprečavanja i suzbijanja rodnog nasilja u okviru škole.
- Sprovoditi programe prevencije nasilja koji su primjereni dječijem uzrastu u osnovnoj i srednjoj školi. Uvođenje ovakvih programa takođe podrazumijeva saradnju sa osobama koje su stručne u oblasti rodnih studija.
- Sprovoditi postojeće preporuke proizašle iz rodne analize udžbenika i svih nastavnih materijala. Takođe, uvesti rodno osetljiv jezik u sve nastavne materijale.
- Svi dokumenti koji definišu rad škole bi trebalo da ukazuju na jasno određenje za rodnu ravnopravnost, i da uključe mehanizme za prevenciju, kao i jasnije procedure intervencije u slučaju rodno zasnovanog nasilja.
- Planiranje školskih aktivnosti bi trebalo da uključi profesionalno usavršavanje zaposlenih o temi rodno zasnovanog nasilja kako bi imali dodatna znanja, ali i predstavljali pozitivan model u prevenciji rodno zasnovanog nasilja.
- Uspostaviti redovne, dugoročne, obavezne obrazovne programe o rodnoj ravnopravnosti (kroz kurseve, predavanja) namijenjenije svima koji su zaposleni u školama, ali i svima koji se nalaze na mjestima odlučivanja u obrazovnim i državnim institucijama.

Tema radionice „PREKIDANJE TIŠINE O RODNO ZASNOVANOM NASILJU” Za učenike I razreda osnovne škole	
Cilj radionice	Cilj radionice prevencija je rodno zasnovanog nasilja kroz informisanje, edukaciju i komunikaciju o društvenim vrijednostima koje podržavaju jednaka prava za sve članove zajednice, bez obzira na rod i spol; kroz vježbe i igre prilagođene uzrastu školske djece i otvaranje dijaloga između voditelja/ice radionice i djece o tradicionalnim normama i očekivanjima, kako oni mogu doprinijeti prevenciji rodno zasnovanog nasilja, te o mogućnostima za promjene.
Ishod radionice	Školska djeca razumjeće koncept roda, rodno zasnovanog nasilja, tradicionalno dodijeljenih uloga, te kroz stečeno znanje doprinijeti stvaranju okruženja koje ne podržava postojeća uvjerenja i norme koje doprinose prihvatanju i opstanku rodno zasnovanog nasilja.
Trajanje	90 minuta
Oblici i metodi rada	Individualni rad, rad u grupi, razgovor, igra, pisanje i crtanje.
Sredstva i pomagala	Hamer papiri, papiri A4 formata i „post it” stikeri u roze i plavoj boji, bojice i flomasteri, iskruženi papiri i vezice za bedževe, promotivni materijal i osvježenje za kraj radionice.
Uvodni dio (trajanje 20 minuta):	
Aktivnost br. 1 10-15 minuta	<p>1. „Bedževi”- (vježba detaljno opisana u prilogu)</p> <p>Podjela roze papira dječacima, a plavih djevojčicama izaziva određene reakcije na samom početku i odlična je uvertira za dalji tok radionice; uvod u razgovor o rodu i spolu; o tome šta to stoji u pozadini poruka: „... da je nešto samo za djevojčice.”/ „...samo za dječake”.</p>
Aktivnost br. 2 5 minuta	<p>2. „Donošenje pravila grupe”</p> <p>Pitati djecu zašto su pravila važna i zamoliti ih da zajednički daju prijedloge, dok ih voditelj/ica zapisuje na velikom hamer papiru koji će biti vidljiv svim prisutnima. Npr. <i>Ne prekidati druge dok govore. Podići ruku kada nešto želimo reći. Ne ismijavati druge. Nema pogrešnih odgovora. Poštivati pravila...</i> - i naknadno se mogu dopunjavati. Ukoliko se desi neko odstupanje od pravila tokom radionice, djecu podsjetiti na pravila koja su ona sama donijela. (slika#2)</p>
Aktivnost br. 3 5 minuta	<p><u>3. „Vreća krompira” (5') - igra za podizanje energije i raspoloženja prije ulaska u glavnu temu</u></p> <p>Djeca stoje u krugu i prema uputama zamišljaju da su vreća krompira. Trebaju visoko podići ruke i popeti se na prste, duboko udahnuti i na izdah „istresanje” krompira (naklon i mahanje rukama i nogama), što predstavlja izbacivanje loše energije i svega što nam nije potrebno. Ponoviti nekoliko puta. U šali prodramati djecu govoreći da je ostalo par krompirića.</p>

Zaključak
(trajanje 10
minuta)

(pitanje granica).

Zaključak - U završnom dijelu odvojiti vrijeme za sumiranje i zaključke, odnosno razgovor sa djecom o realizovanoj radionici.

Postavljati pitanja kao npr:

- Šta je po vama bila svrha ove vježbe/radionice/aktivnosti?
- Kako ste se osjećali dok ste radili aktivnost?
- Šta vam se posebno dopalo?
- Šta ste novo naučili iz ove vježbe?
- Podijeliti promotivni materijal o temi projekta i zamoliti učenike da ispričaju o svome danu i radionici svojim roditeljima, te da im daju materijal za čitanje.
- Podijeliti paketiće/osvježenje za djecu.
- Ostaviti prostor i pozvati ih da i oni postavljaju pitanja.

Rezervne igre za sve uzraste

(igre za „razbijanje leda” na početku radionice, u slučaju viška vremena, pada koncentracije, za podizanje energije u grupi, opuštanje...)

1. „CRTANJE PO UPUTSTVU” (10 min.) - za sve uzraste

Podijeliti listove za crtanje i olovke; voditelj/ica daje upute za crtanje:

- prvo nacrtati veliki kvadrat na sredini lista ali tako da ne zauzme cijeli papir;
- unutar tog kvadrata nacrtati dva manja, ista kvadrata;
- na dnu velikog kvadrata nacrtati pravougaonik;
- na veliki kvadrat nasloniti trougao.

(rezultat bi trebalo da bude crtež kuće; cilj igre je podizanje raspoloženja; osvještavanje o različitostima te kako različito poimamo iste upute; vježba koncentracije).

2. „TEMPERAMENTI” (10 min.) - za sve uzraste

Djeca su podijeljena u parove (poželjno da par budu dječak i djevojčica); podijeliti 1 papir za crtanje i 1 olovku po paru; dodijeliti im različite zadatke (npr. jedno treba da crta svoju ulicu, a drugo more).

Djeca ne bi trebalo da pričaju tokom crtanja, niti odaju šta je njihov zadatak;

Cilj igre je zabava i opuštanje, ali i izazivanje reakcija kod djece po pitanju ograničenja, te da li lako odustaju ili insistiraju na vođstvu.

3. „STOLICA MANJE” (10 min.)- za sve uzraste

Posložiti stolice u krug tako da imamo stolicu manje od ukupnog broja djece; pripremiti prikladnu muziku. Djeca plešu oko kruga sa stolicama dok muzika traje, po prestanku muzike sjedaju. U nastavku ne učestvuje onaj koji nije uspio sjesti. Nakon svakog kruga, skloniti po jednu stolicu i ponavljati sve do pobjednika/ce.

4. „DAN I NOĆ” (5-10 min.)- za mlađu uzrast

Djeca u krugu; kada voditelj/ica kaže „Dan” svi ustaju i pružaju ruke prema plafonu; na „Noć” svi treba da čučnu. „Dan i Noć” govoriti različitim intenzitetom i brzinom. Onaj koji se zbuni ili uradi suprotno od uputstva ne nastavlja igru.

5. „MINISTARSTVO SMIJEŠNOG HODA” (5 min.) - za mlađu uzrast

Za početak voditelj/ica zadaje grupi način hodanja; treba biti što smješniji i uključivati što više pokreta i sve dijelove tijela. Ostali treba da ga oponašaju. Svako dijete u jednom momentu bi trebalo da bude Ministar/ica i da zada određenu varijantu hoda. Vježba je pogodna za podizanje energije i raspoloženja.

6. „KLUPKO” (5-10 min.) - za sve uzraste

Voditelj/ica pripremi klupko vune i dobacuje ga djeci koja sjede u krugu. Svako dijete kod kojeg se nađe klupko treba da kaže nešto o sebi ili onome što voli, da zadrži jedan kraj i baci klupko nekom od svojih drugara. Na kraju se stvori mreža od vune, o kojoj će

voditelj/ica govoriti kao o simbolu povezanosti bez obzira na različitosti o kojima su govorili. Vježba je pogodna za uspostavljanje grupnog povjerenja i povezivanje.

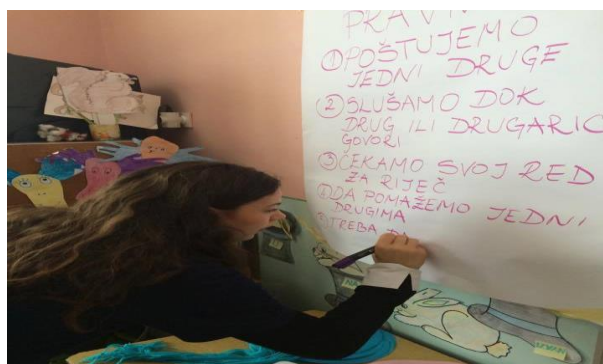
7. „NAJLJEPŠE RIJEČI” (10 min) - za sve uzraste

Pripremiti kartice/koverte za pisanje, olovke, bojice, kartice za razvrstavanje u parove (sa brojevima ili znakovima). Zadatak za djecu je da jedno drugom napišu kratko pismo koje će sadržati najljepše riječi ili želje koje upućuju jedno drugome. Parove djece odrediti pomoću kartica za razvrstavanje. Kada završe svoja pisma, razmjenjuju ih. Možemo djeci dati alternativu da, ukoliko žele, umjesto riječi nacrtaju nešto lijepo za svog druga ili drugaricu. U ovoj vježbi voditelj/ica trebalo bi da bude kurir/ka koji će uručivati pisma, ali prije dostavljanja bi trebalo da ih provjeri zbog mogućeg uvredljivog sadržaja. Cilj vježbe je povezivanje i stvaranje pozitivne atmosfere u grupi.

8. „ŠTA SVE TAMO IMA” (10') - za sve uzraste

Usmjerena vizualizacija koju započinjemo tako što zamolimo djecu da se udobno smjeste i zatvore oči. Upućujemo ih na to da zamisle da su u tom momentu u parku, divan je dan, sunčan i topao, gledaju oko sebe i vide....? Jesu li sami? Ima li životinja? Šta mogu da čuju? Osjete li povjetarac i sl. Tada će otvoriti oči i svako dijete treba da kaže ono što „vidi” u parku. Cilj je opuštanje i koncentracija.

- *Poželjno je da voditelji radionica budu pripadnici oba spola.*

- Ukoliko natpisi na kancelarijama škole nisu u skladu sa spolom osobe koja obavlja funkciju, predložite da ih promijene - primjer rodno osjetljivog jezika koji možete koristiti u toku radionice. (Slike #3 i #4)

• Slika 3

* Slika 4

Tema radionice	
„PREKIDANJE TIŠINE O RODNO ZASNOVANOM NASILJU”	
Radionica za učenike II razreda osnovne škole	
Cilj radionice	Cilj radionice prevencija jerodno zasnovanog nasilja kroz informisanje, edukaciju i komunikaciju o društvenim vrijednostima koje podržavaju jednaka prava za sve članove zajednice bez obzira na rod i spol; kroz vježbe i igre prilagođene uzrastu školske djece otvaranje dijaloga između voditelja/ice radionice i djece o tradicionalnim normama i očekivanjima, te kako oni mogu doprinijeti prevenciji rodno zasnovanog nasilja, te o mogućnostima za promjene.
Ishod radionice	Školska djeca razumjeće koncept roda, rodno zasnovanog nasilja, tradicionalno dodijeljenih uloga, te kroz stečeno znanje doprinijeti stvaranju okruženja koje ne podržava postojeća uvjerenja i norme koje doprinose prihvatanju i opstanku rodno zasnovanog nasilja.
Trajanje	90 minuta
Oblici i metodi rada	Individualni rad, rad u grupi, razgovor, igra, pisanje i crtanje.
Sredstva i pomagala	Hamer papiri, papiri A4 formata i „post it” stikeri u roze i plavoj boji, bojice i flomasteri, iskruženi papiri i vezice za bedževe, promotivni materijal i osvježenje za kraj radionice.
Uvodni dio (trajanje 30 minuta):	
Aktivnost br. 1 - 15-20 minuta	<p>1. „Bedževi”(10-15') - (vježba detaljno opisana u attachmentu)</p> <p>Podjela roze papira dječacima, a plavih djevojčicama izaziva određene reakcije na samom početku i odlična je uvertira za dalji tok radionice, uvod u razgovor o rodu i spolu, o tome šta to stoji u pozadini poruka: „...da je nešto samo za djevojčice”/„... samo za dječake”.</p>
Aktivnost br. 2 - 5 minuta	<p>2. „Donošenje pravila grupe” (5')</p> <p>Pitati djecu zašto su pravila važna i zamoliti da zajednički daju prijedloge dok ih voditelj/ica zapisuje na velikom hamer papiru koji će biti vidljiv svim prisutnima. Npr. <i>Ne prekidati druge dok govore. Podići ruku kada nešto želimo reći. Ne ismijavati druge. Nema pogrešnih odgovora. Poštivati pravila...</i> - i naknadno se mogu dopunjavati. Ukoliko se desi neko odstupanje od pravila tokom radionice, djecu podsjetiti na pravila koja su oni sami donijeli. (slika#2)</p>
Aktivnost br. 3 - 5 minuta	<p>3. “Ministarstvo smiješnog hoda” (5')</p> <p>Za početak voditelj/ica zadaje grupi način hodanja koji treba da bude što smješniji i uključuje što više pokreta i sve dijelove tijela. Ostali treba da ga oponašaju. Svako dijete u jednom momentu treba da bude Ministar/ica, i zada određenu varijantu hoda. Vježba je pogodna za podizanje energije i raspoloženja.</p>

<p>Glavni dio (trajanje 45 minuta)</p> <p>Aktivnost br.1 25 minuta</p>	<p>1. „Šta sve mogu dječaci i djevojčice”(25') - Potrebni materijal: hamer plave, roze i neutralne boje, selotejp, unaprijed iskružene sličice sportova, zanimanja, aktivnosti, odjeće, igračka i sl.</p> <p>Djecu podijeliti u grupe i svakoj grupi dati po jedan veliki papir/katalog gdje je na jednom napisano „Dječak” (hamer roze boje), a na drugom „Djevojčica” (hamer plave boje). Grupama podijeliti i papiriće sa slikama raznih zanimanja, sportova, odjeće i igračaka koji su prethodno pripremljeni i izrezani da ih raspodijele u kategoriju za koju smatraju da mu pripada. Potom uzeti kataloge „Dječak” i „Djevojčica” i postaviti ih na tablu. Između ova dva hamera postaviti neutralni, bijele boje, pod nazivom „Šta sve mogu dječaci i djevojčice”, prebaciti sličice iz jednog i drugog kataloga na neutralni, te otvoriti diskusiju o pomenutim zanimanjima, sportovima, igračkama koji bi trebao da djecu dovedu do zaključka da su svi sportovi/zanimanja/igračke i za jedne i za druge. Cilj igre je istraživanje rodni stereotipa i razgovor o spolu i rodu. (slika#3)</p> <p><u>Napomena:</u> Preporuke i prijedlozi radionica/vježbi se fokusiraju na podsticanje na razgovor o spolu, rodu, rodnim ulogama, rodnoj ravnopravnosti, društvenim očekivanjima, stereotipima i predrasudama koje dovode do rodno zasnovanog nasilja, diskusiju o tome kako neuklapanje i dječaka i djevojčica u društveno prihvaćene patrijarhalne rodne uloge mogu prouzrokovati razne oblike rodno zasnovanog nasilja. Cilj vježbi jeste da se djeca osvijeste o tome da,su bez obzira na njihove različitosti, ravnopravna.</p>								
<p>Aktivnost br. 2 i 3 20 minuta</p>	<p>2. i 3. „Granice” i „NE!” (20') -(vježbe detaljno opisane u attachmentu)</p> <p>- Diskusija o tome zašto su granice bitne, povezati sa temom rodno zasnovanog nasilja.</p>								
<p>Završni dio (trajanje 35 minuta)</p> <p>Aktivnost br.1 5 minuta</p> <p>Aktivnost br.2 15 minuta</p>	<p>1. „Dan i noć” (5') - (vježba za podizanje energije i raspoloženja)</p> <p>Djeca su u krugu; kada voditelj/ica kaže „Dan” svi ustanu i ispruže ruke prema plafonu; na „Noć” svi treba da čučnu. „Dan i Noć” govoriti različitim intenzitetom i brzinom. Onaj koji se zbuni ili uradi suprotno od uputstva sljedeći je koji govori „Dan i Noć”, ali ne nastavlja igru.</p> <p>2. „Dječak i djevojčica”(15')</p> <p>Potrebni materijal: hamer i markeri/flomasteri različitih boja.</p> <p>Zamoliti djecu da dopune rečenice (njihove prijedloge pisati na hamer):</p> <table border="0"> <tr> <td>-Djevojčice su....</td> <td>-Dječaci su....</td> </tr> <tr> <td>-Djevojčice treba da....</td> <td>-Dječaci treba da....</td> </tr> <tr> <td>-Djevojčice ne treba da...</td> <td>-Dječaci ne treba da....</td> </tr> <tr> <td>-Djevojčice mogu da.....</td> <td>-Dječaci ne mogu da.....</td> </tr> </table>	-Djevojčice su....	-Dječaci su....	-Djevojčice treba da....	-Dječaci treba da....	-Djevojčice ne treba da...	-Dječaci ne treba da....	-Djevojčice mogu da.....	-Dječaci ne mogu da.....
-Djevojčice su....	-Dječaci su....								
-Djevojčice treba da....	-Dječaci treba da....								
-Djevojčice ne treba da...	-Dječaci ne treba da....								
-Djevojčice mogu da.....	-Dječaci ne mogu da.....								

<p>minuta):</p> <p>Aktivnost br. 1 - 15-20 minuta</p>	<p>1. „Bedževi” (10-15') - (vježba detaljno opisana u attachmentu)</p> <p>Podjela roze papira dječacima, a plavih djevojčicama izaziva određene reakcije na samom početku i odlična je uvertira za dalji tok radionice, uvod u razgovor o rodu i spolu, o tome šta to stoji u pozadini poruka: „... da je nešto samo za djevojčice”/ „... samo za dječake”.</p>
<p>Aktivnost br. 2 - 5 minuta</p>	<p>2. „Donošenje pravila grupe” (5')</p> <p>Pitati djecu zašto su pravila važna i zamoliti da zajednički daju prijedloge, dok ih voditelj/ica zapisuje na velikom hamer papiru koji će biti vidljiv svim prisutnima. Npr. <i>Ne prekidati druge dok govore. Podiži ruku kada nešto želimo reći. Ne ismijavati druge. Nema pogrešnih odgovora. Poštivati pravila...</i> - i naknadno se mogu dopunjavati. Ukoliko se desi neko odstupanje od pravila tokom radionice, djecu podsjetiti na pravila koja su ona sama donijela. (slika#2)</p>
<p>Aktivnost br. 3 - 5 minuta</p>	<p>3. „Baloni” (5') - igra za podizanje energije</p> <p>Djeca stoje u krugu, dobiju upute o tome koji im je dio tijela „zalijepljen” za pod ili tijelo, a kojeg ne smiju pomijerati, te kojim dijelom tijela smiju udariti balon. Balon ne smije dotaći tlo i jedna osoba balon može udariti samo jednom; nakon nekoliko krugova ubaciti još balona u igru kako bi bilo zabavnije.</p>
<p>Glavni dio (trajanje 35 minuta)</p> <p>Aktivnost br. 1 15 minuta</p> <p>Aktivnost br. 2 i 3 20 minuta</p>	<p>1. „Pogodi zanimanje” - igra pantomime</p> <p>Voditelj/ica prethodno pripremi kartice sa napisanim zanimanjima. Učenici u paru (dječak/djevojčica) treba da izađu ispred razreda i oponašaju zadata zanimanja. Ostali treba da pogode zanimanja, ali i da ih kažu prema rodno osjetljivom jeziku; budući da ih oponašaju i dječak i djevojčica (npr: <i>šnajder/šnajderica, frizer/frizerka, automehaničar/automehaničarka...</i>). Razgovor o rodu i spolu - da li osobe oba spola mogu da rade sve poslove; ako djeca smatraju da ne mogu - zašto ne; pitati da li poznaju neke ljude u svojoj okolini koji se bave zanimanjima koja nisu tipično „muška” ili „ženska”?</p> <p><u>Napomena:</u> Preporuke i prijedlozi radionica/vježbi se fokusiraju na podsticanje razgovora o spolu, rodu, rodnim ulogama, rodnoj ravnopravnosti, društvenim očekivanjima, stereotipima i predrasudama koje dovode do rodno zasnovanog nasilja diskusiju o tome kako neuklapanje i dječaka i djevojčica u društveno prihvaćene patrijarhalne rodne uloge može prouzrokovati razne oblike rodno zasnovanog nasilja. Cilj vježbi jeste da se djeca osvijeste o tome da su, bez obzira na njihove različitosti, ravnopravna</p> <p>2. i 3. „Granice” i „NE!” (20')_ (vježbe detaljno opisane u attachmentu)</p> <p>- Diskusija o tome zašto su granice bitne, povezati sa temom rodno zasnovanog nasilja.</p>
<p>Završni dio (trajanje 20 minuta) Aktivnost br.1 5 minuta</p>	<p>1. „Vjetar puše” (5') - vježba za podizanje energije i raspoloženja</p> <p>Djeca sjede u krugu, jedno je u sredini, stoji i govori: „Vjetar puše za sve one koji imaju/nose/pišu/.. naočari/džins/lijevom rukom...” (i druge izjave).</p>

Aktivnost br.2
15 minuta

Tada sva djeca koja se prepoznaju u zadatom opisu ustaju i mijenjaju mjesta, a onaj koji ne uspije sjesti ostaje u krugu da govori sljedeći zadatak. Kada voditelj kaže da je „*Oluja*” tada svi treba da promijene mjesta. Ponoviti nekoliko puta.

2. „Priča o Adnanu i Nataši” (15')

Nataša voli da nosi kratku kosu, voli da gleda fudbal i čita stripove. Omiljene igračke su joj: autići, kliješta i šarafciger. Od malena voli da popravlja stvari po kući.

Njeni prijatelji za nju kažu da je mnogo hrabra. Ona svaki put kada joj se sviđa neki dječak njemu priđe da se upoznaju. Jednom su podijelili i čokoladu. Voli da gleda akcione filmove i provodi vrijeme igrajući fudbal.

Adnan voli da nosi dugu kosu. Voli da pleše i pjeva i najviše nosi roze boju. Rado obavlja sve poslove u kući kada su mu roditelji na poslu. Čuva mlađu sestricu, pere suđe i povremeno nešto skuha. Najbolja prijateljica mu je Nataša. Njegovi prijatelji za njega kažu da je prava pjesnička duša i da je dosta nježan. Kada gledaju neki film zajedno, on ponekad zaplače na neku tužnu scenu. Voli prirodu i cvijeće, a najdraži poklon koji je dobio za rođendan je buket bijelih ljiljana baš od najbolje drugarice Nataše.

Pitanja za grupu:

- *Kako vam se dopadaju Adnan i Nataša?*
- *Da li vam je nešto posebno zanimljivo kod Adnana?*
- *Da li vam je nešto posebno zanimljivo kod Nataše?*
- *Objasniti djeci kroz primjere iz priče pojmove spol i rod.*
- *Pripremiti crteže Adnana i Nataše u velikom formatu koje će djeca moći posmatrati za vrijeme priče i diskusije. (slika#3)*

Razgovor o rodno zasnovanom nasilju- pitati djecu kako oni gledaju na svoje vršnjake koji se ne uklapaju u rodne uloge, da li su ikada iskusili zadirkivanje zbog nekih različitosti.

Zaključak - U završnom dijelu svakako bi trebalo da se odvoji i vrijeme za sumiranje i zaključke, odnosno razgovor sa djecom o realizovanoj radionici.

Postavljati pitanja kao npr:

- *Šta je bila svrha ove vježbe/radionice/aktivnosti?*
- *Kako ste se osjećali dok ste radili aktivnost?*
- *Šta vam se posebno dopalo?*
- *Šta smo novo naučili iz ove vježbe?*
- *Podijeliti promotivni materijal projekta i zamoliti učenike da ispričaju o svome danu i radionici svojim roditeljima, te da im daju materijal da ga pročitaju.*
- *Podijeliti paketiće/osvježenje za djecu.*
- *Ostaviti prostor i pozvati ih da i oni postave pitanja.*

Zaključak
trajanje 10
minuta

Tema radionice	
„PREKIDANJE TIŠINE O RODNO ZASNOVANOM NASILJU”	
Radionica za učenike IV razreda osnovne škole	
Cilj radionice	Cilj radionice prevencija je rodno zasnovanog nasilja kroz informisanje, edukaciju i komunikaciju o društvenim vrijednostima koje podržavaju jednaka prava za sve članove zajednice bez obzira na rod i spol; kroz vježbe i igre prilagođene uzrastu školske djece otvaranje dijaloga između voditelja/ice radionice i djece o tradicionalnim normama i očekivanjima, te kako oni mogu doprinijeti prevenciji rodno zasnovanog nasilja, te o mogućnostima za promjene.
Ishod radionice	Školska djeca će razumjeti koncept roda, rodno zasnovanog nasilja, tradicionalno dodijeljenih uloga te kroz stečeno znanje doprinijeti stvaranju okruženja koje ne podržava postojeća uvjerenja i norme koje doprinose prihvatanju i opstanku rodno zasnovanog nasilja.
Trajanje	90 minuta
Oblici i metodi rada	Individualni rad, rad u grupi, razgovor, igra, pisanje i crtanje.
Sredstva i pomagala	Hamer papiri, papiri A4 formata i „post it” stikeri u roze i plavoj boji, bojice i flomasteri, iskruženi papiri i vezice za bedževe, promotivni materijal i osvježenje za kraj radionice.
Uvodni dio (trajanje 30 minuta):	
Aktivnost br. 1 - 15-20 minuta	<p>1. „Bedževi”(10-15’)- (vježba detaljno opisana u attachmentu)</p> <p>Podjela roze papira dječacima, a plavih djevojčicama izaziva određene reakcije na samom početku i odlična je uvertira za dalji tok radionice, uvod u razgovor o rodu i spolu, o tome šta to stoji u pozadini poruka: „... da je nešto samo za djevojčice”/ „... samo za dječake”.</p>
Aktivnost br. 2 - 5 minuta	<p>2. „Donošenje pravila grupe” (5’)</p> <p>Pitati djecu zašto su pravila važna i zamoliti da zajednički daju prijedloge dok ih voditelj/ica zapisuje na velikom hamer papiru koji će biti vidljiv svim prisutnima. Npr. <i>Ne prekidati druge dok govore. Podići ruku kada nešto želimo reći. Ne ismijavati druge. Nema pogrešnih odgovora. Poštivati pravila...</i> - i naknadno se mogu dopunjavati. Ukoliko se desi neko odstupanje od pravila tokom radionice, djecu podsjetiti na pravila koja su oni sami donijeli.</p>
Aktivnost br. 3 - 5 minuta	<p>3. „Klupko” (5-10’)</p> <p>Voditelj/ica pripremi klupko vune koje dobacuje djeci koja sjede u krugu. Svako dijete kod kojeg se nađe klupko treba da kaže nešto o sebi ili onome što voli, da zadrži jedan kraj i baci klupko nekom od svojih drugara. Na kraju se stvori mreža od vune o kojoj će voditelj/ica govoriti kao o simbolu povezanosti bez obzira na različitosti o kojima su govorili. Vježba je pogodna za uspostavljanje grupnog povjerenja i povezivanje. (slika#3)</p>

<p>Glavni dio (trajanje 40 minuta)</p> <p>Aktivnost br.1 20 minuta</p>	<p>1. „Nacrtaj svog druga/drugaricu”(20') -Zadatak za dječake jeste da nacrtaju drugaricu, a za djevojčice - druga. Uputiti djecu da to može biti osoba koju zaista znaju ili prijatelj kakvog bi željeli imati sa svim svojim osobinama i kvalitetima: fizičkim obilježjima, odjećom, frizurom, hobijima, te da osmisle kratku priču o tome kako se taj prijatelj osjeća, koji su njegovi svakodnevni zadaci i obaveze. Nakon završenog crtanja, djeca “predstavljaju” svoje prijatelje pred grupom. Cilj je vidjeti šta djevojčice misle o tome kako treba da izgleda dječak, šta treba da radi, kao i dječaci o djevojčicama. Ukoliko djeca sama ne osmisle priču o „liku” kojeg crtaju, pomoći im u izlaganju postavljanjem pitanja. Otvoriti diskusiju o razlikama i rodnim očekivanjima i od jednih i od drugih.</p> <p>- Prethodno voditelj/ica može pripremiti jedan crtež svog prijatelja koji će poslužiti djeci za primjer.</p> <p><u>Napomena:</u> Preporuke i prijedlozi radionica/vježbi fokusiraju se na podsticanje na razgovor o spolu, rodu, rodnim ulogama, rodnoj ravnopravnosti, društvenim očekivanjima, stereotipima i predrasudama koje dovode do rodno zasnovanog nasilja, diskusiju o tome kako neuklapanje i dječaka i djevojčica u društveno prihvaćene patrijarhalne rodne uloge može prouzrokovati razne oblike rodno zasnovanog nasilja. Cilj vježbi jeste da se djeca osvijestite o tome da su, bez obzira na njihove različitosti, ravnopravna.</p>
<p>Aktivnost br. 2 i 3 20 minuta</p>	<p>2. i 3. „Granice” i „NE!” (20')_(vježbe detaljno opisane u attachmentu)</p> <p>- Diskusija o tome zašto su granice bitne, povezati sa temom rodno zasnovanog nasilja.</p>
<p>Završni dio (trajanje 20 minuta)</p> <p>Aktivnost br.1 10 minuta</p> <p>Aktivnost br.2 10 minuta</p>	<p>1. „Crtanje po uputstvu” (10')_ podijeliti listove za crtanje i olovke; voditelj/ica daje upute za crtanje:</p> <ul style="list-style-type: none"> - prvo nacrtati veliki kvadrat na sredini lista, ali tako da ne zauzme cijeli papir; - unutar tog kvadrata nacrtati dva manja ista kvadrata; - na dnu velikog kvadrata nacrtati pravougaonik; - na veliki kvadrat nasloniti trougao. <p>(rezultat bi trebalo da bude crtež kuće; cilj igre je podizanje raspoloženja, osvještavanje o različitostima, te kako različito poimamo iste upute; vježba koncentracije).</p> <p>2. „Imitacija” (10')</p> <p>Djeca su okupljena u krugu. Voditelj/ica osmisli niz zadataka koje bi djeca trebalo da ispune i oponašaju - imitacije.</p> <p><i>Npr. Trči kao dječak/djevojčica!</i></p> <p><i>Hodaj kao dječak/djevojčica!</i></p> <p><i>Bacaj kao dječak/djevojčica!</i></p>

Zaključak
10 minuta

Jutarnje pripremanje: pranje zuba/češljanje/oblačenje... kao dječak/djevojčica!

Jedi kao dječak/djevojčica!

Spavaj kao dječak/djevojčica! ...

Djeca prilikom vježbe obično imitiraju rodne stereotipe. Pokrenuti diskusiju o tome zašto to rade, pitati ih da li je to da sve djevojčice ili svi dječaci rade određenu stvar na određeni način pravilo; ponukati ih na razgovor o rodnim ulogama.

Zaključak - U završnom dijelu svakako bi trebalo da se odvoji i vrijeme za sumiranje i zaključke, odnosno razgovor sa djecom o realizovanoj radionici.

Postavljati pitanja kao npr:

- *Šta je bila svrha ove vježbe/radionice/aktivnosti?*
- *Kako ste se osjećali, dok ste radili aktivnost?*
- *Šta vam se posebno dopalo?*
- *Šta smo novo naučili iz ove vježbe?*
- *Podijeliti promotivni materijal projekta i zamoliti učenike da ispričaju o svome danu i radionici svojim roditeljima, te da im daju materijal da ga pročitaju.*
- *Podijeliti paketiće/osvježenje za djecu.*
- *Ostaviti prostor i pozvati ih da i oni postave pitanja.*

Tema radionice	
„PREKIDANJE TIŠINE O RODNO ZASNOVANOM NASILJU”	
Radionica za učenike V razreda osnovne škole	
Cilj radionice	Cilj radionice prevencija je rodno zasnovanog nasilja kroz informisanje, edukaciju i komunikaciju o društvenim vrijednostima koje podržavaju jednaka prava za sve članove zajednice bez obzira na rod i spol; kroz vježbe i igre prilagođene uzrastu školske djece otvaranje dijaloga između voditelja/ice radionice i djece o tradicionalnim normama i očekivanjima, te kako oni mogu doprinijeti prevenciji rodno zasnovanog nasilja, te o mogućnostima za promjene.
Ishod radionice	Školska djeca će razumjeti koncept roda, rodno zasnovanog nasilja, tradicionalno dodijeljenih uloga te kroz stečeno znanje doprinijeti stvaranju okruženja koje ne podržava postojeća uvjerenja i norme koje doprinose prihvatanju i opstanku rodno zasnovanog nasilja.
Trajanje radionice	90 minuta
Oblici i metodi rada	Individualni rad, rad u grupi, razgovor, igra, pisanje i crtanje.
Sredstva i pomagala	Hamer papiri, papiri A4 formata i „post it” stikeri u roze i plavoj boji, bojice i flomasteri, iskruženi papiri i vezice za bedževe, promotivni materijal i osvježenje za kraj radionice.
Uvodni dio (trajanje 30 minuta):	1. „Bedževi”(10-15’)- (vježba detaljno opisana u attachmentu)
Aktivnost br. 1 - 15-20 minuta	Podjela roze papira dječacima, a plavih djevojčicama izaziva određene reakcije na samom početku i odlična je uvertira za dalji tok radionice uvod u razgovor o rodu i spolu, o tome šta to stoji u pozadini poruka: „... da je nešto samo za djevojčice”/ „...samo za dječake”.
Aktivnost br. 2 - 5 minuta	2. „Donošenje pravila grupe” (5’) Pitati djecu zašto su pravila važna i zamoliti da zajednički daju prijedloge, dok ih voditelj/ica zapisuje na velikom hamer papiru koji će biti vidljiv svim prisutnima. Npr. <i>Ne prekidati druge dok govore. Podići ruku kada nešto želimo reći. Ne ismijavati druge. Nema pogrešnih odgovora. Poštivati pravila...</i> - i naknadno se mogu dopunjavati. Ukoliko se desi neko odstupanje od pravila tokom radionice, djecu podsjetiti na pravila koja su oni sami donijeli.
Aktivnost br. 3 - 5 minuta	3. „Stolica manje” (5’) - Posložiti stolice u krug tako da imamo stolicu manje od ukupnog broja djece; pripremiti prikladnu muziku. Djeca plešu oko kruga sa stolicama dok muzika traje, po prestanku muzike sjedaju. U nastavku ne učestvuje onaj koji nije uspio sjesti. Nakon svakog kruga skloniti po jednu stolicu i ponavljati sve do pobjednika/ce.

<p>Glavni dio (trajanje 40 minuta)</p>	<p>1. „Rodne kutije”(20') - vježba se koristi kako bi se jasnije predstavila razlika između spola (biološkog obilježja) i roda (društvenog konstrukta), te šta se događa kada se rodni stereotipi pomiješaju sa biološkim razlikama.</p>
<p>Aktivnost br.1 20 minuta</p>	<p><u>Kutija A</u> se koristi za primjere kojih će se djeca najprije dosjetiti kada kažemo: „Budi muško!” (Npr: Treba da bude jak. Ne treba da plače. Glava porodice. Onaj koji privređuje ...)</p>
	<p><u>Kutija B</u> se koristi za primjere kojih će se djeca najprije dosjetiti kada kažemo: „Ponašaj se kao žena!” (Npr: Pere suđe. Radi po kući i čisti. Ne treba da se svađa i tuče; treba da bude tiha. Pere veš. Treba da bude fina. Treba da se lijepo ponaša...)</p>
	<p>Ovi primjeri vode diskusiji o tome koje su to biološke razlike, a koje rodne uloge tradicionalno dodijeljene, te šta se dešava kada se neko ne ponaša u skladu sa pravilima iz ovih „kutija” (Npr: ako se djevojčice ne ponašaju kako se od njih očekuje, zovu ih „muškobarama”. Ako dječaci plaču, onda su „slabići”. Ako dječaci plaču, onda su „gay“) mislim da bi izraz homoseksualac bio neutralan</p>
	<p>Otvoriti diskusiju o tome koliko je to veliki teret i za jedne i za druge, te na taj način djecu uvesti u temu rodno zasnovanog nasilja. (Nakon toga, djeca mogu doći do zaključaka poput: i dječaci i djevojčice mogu prati suđe; dječaci mogu plesati; djevojčice mogu biti odlične u sportovima; ne treba da bude ograničenja u bilo čemu...)</p>
	<p><u>Napomena:</u> Preporuke i prijedlozi radionica/vježbi fokusiraju se na podsticanje na razgovor o spolu, rodu, rodnim ulogama, rodnoj ravnopravnosti, društvenim očekivanjima, stereotipima i predrasudama koje dovode do rodno zasnovanog nasilja, diskusiju o tome kako neuklapanje i dječaka i djevojčica u društveno prihvaćene patrijarhalne rodne uloge može prouzrokovati razne oblike rodno zasnovanog nasilja. Cilj vježbi jeste da se djeca osvijeste o tome da su, bez obzira na njihove različitosti, ravnopravna</p>
<p>Aktivnost br. 2 i 3 20 minuta</p>	<p>2. i 3. „Granice” i „NE!” (20') (vježbe detaljno opisane u attachmentu)</p> <p>- Diskusija o tome zašto su granice bitne, povezati sa temom rodno zasnovanog nasilja.</p>
<p>Završni dio (trajanje 25 minuta)</p>	<p>1. „Temperamenti”(5')</p>
<p>Aktivnost br.1 5 minuta</p>	<p>Djeca su podijeljena u parove (poželjno je da par budu dječak i djevojčica); podijeliti po 1 papir za crtanje i 1 olovku svakom paru, te im dodijeliti različite zadatke (npr. jedan treba da crta svoju ulicu, a drugi more). Djeca ne treba da pričaju tokom crtanja, niti odaju šta je njihov zadatak. Cilj igre je zabava i opuštanje, ali i izazivanje reakcija kod djece po pitanju ograničenja, te da li lako odustaju ili insistiraju na vođstvu (povezati sa vježbom „ Granice”).</p>
<p>Aktivnost br.2 20 minuta</p>	<p>2. „Porodica poslijepodne” (20')</p>
	<p>Djecu podijeliti u „porodice”; dječaci glume „ženske” uloge, a djevojčice „muške”. Djeci dati slobodu da sama osmisle postavku na temu jednog običnog poslijepodneva kada su svi članovi porodice stigli kući s posla/iz škole.</p>

**Zaključak
10 minuta**

Djeca obično imaju sljedeće postavke: žene i djevojčice prikazuju se kao osobe zauzete kućnim poslovima; mame kuhaju a sestre im pomažu; mame odlaze na roditeljske sastanke; tate poslije posla čitaju novine i gledaju TV dok ručak ne bude gotov. Dječaci/braća obično se igraju ili nisu poslušni, pa ih tate „disciplinuju” galamom...

Otvora se diskusija o tome kako su se osjećali u ulogama suprotnih spolova; da li je to za njih bilo čudno; da li primjećuju ko od članova porodice ima određene zadatke i pitaju li se zašto je to tako.

Zaključak - U završnom dijelu svakako bi trebalo da se odvoji i vrijeme za sumiranje i zaključke, odnosno razgovor sa djecom o realizovanoj radionici.

Postavljati pitanja kao npr:

- Šta je bila svrha ove vježbe/radionice/aktivnosti?
- Kako ste se osjećali dok ste radili aktivnost?
- Šta vam se posebno dopalo?
- Šta smo novo naučili iz ove vježbe?
- Podijeliti promotivni materijal projekta i zamoliti učenike da ispričaju o svome danu i radionici svojim roditeljima, te da im daju materijal da ga pročitaju.
- Podijeliti paketiće/osvježenje za djecu.
- Ostaviti prostor i pozvati ih da i oni postavljaju pitanja.

VJEŽBE ZA SVE UZRASTE (od I do V razreda)

VJEŽBA NE

Cilj

Omogućiti učesnicima/icama da se osvijeste o tome da je u redu reći NE, te da nauče kako jasno reći NE. Vježba ima za cilj ohrabrivanje učesnika/ca u postavljanju granica i jasnom izgovaranju NE, što dugoročno može preventirati različite oblike narušavanja granica, nasilja i zlostavljanja.

UVOD

Napraviti uvod u vježbu grupnim razgovorom i postavljanjem sljedećih pitanja: Šta znači riječ NE? Kada je u redu reći NE? Kako se osjećamo kad kažemo NE, a kako kad kažemo DA, a nismo to željeli? Imamo li primjere kada smo rekli NE, šta se poslije dogodilo? Kako se osjećamo kada ne kažemo NE, a željeli smo? Kako možemo reći NE (riječima, tijelom, djelom)? Objasniti da je naše pravo da kažemo NE i da sebe štitimo tako što naučimo jasno reći NE.

Opis vježbe

- Učesnici se podijele u parove, a unutar svakog para uloge se podijele na A i B (dijeljenje na parove može se izvesti pomoću končića, izvlačenja broja ili boje i slično). Dati učesnicima uputu da se udalje nekoliko metara.
- Voditelj/ica daje upute da osobe A i B stoje na svom mjestu, koncentriraju se na sebe, posmatraju tjelesne reakcije koje imaju i osjećanja koja se javljaju. Bitno je da se učesnici gledaju u oči.
- Voditelj/ica daje uputu osobi A da zamisli da osoba B traži od nje da uradi nešto što ona ne želi i da joj jasno kaže NE. Učesnici dobijaju uputu da stanu uspravno, gledaju osobu u oči i kažu jasno i glasno NE... Osoba A će više puta uzastopce ponavljati riječ NE dok ne osjeti da je dovoljno.
- Prije početka vježbe voditelj/ica pokaže kako on/ona jasno izgovara riječ NE (paziti na položaj tijela i boju glasa!)

(Napomena za voditelja/icu: pratiti svakog učesnika/icu i ukoliko je potrebno pomoći mu/joj sugestijama da se uspravi, glasnije izgovori... sve dok voditelj/ica ne osjeti da je NE jasno izrečeno).

- Osobe A i B kasnije u paru zamijene uloge kako bi obje imale priliku steći iskustvo u ovoj vježbi. Voditelj/ica ponavlja proces objašnjavanja zadataka i prati napredak učesnika i podržava ih.

Po završetku vježbe, u grupi, po parovima, svaka osoba iznosi svoje iskustvo iz vježbe:

- Kako su se osjećali u vježbi?
- Kako su iz uloge A doživjeli iskustvo da mogu jasno reći NE?
- Da li je bilo teško reći NE riječima? A tijelom?
- Kako su iz uloge B doživjeli da neko otvoreno iskazuje svoje granice u odnosu prema njima i kaže im NE?
- Razgovarati sa grupom o tome šta su naučili o riječi NE.

Napomena

Voditelj/ica vodi računa da se vježba provodi bez dodatnih razgovora ili komentara kako bi se učesnici/ce mogli/le koncentrirati na signale koje im šalje njihovo tijelo. Također, bitno je spriječiti učesnike/ice da, sa namjerom da vježbi daju komičan ton, ne prijeđu granice podnošljivosti za neke učesnike/ice.

Za mlađi uzrast djece osobe A i osobe B mogu dobiti naziv kao npr. leptir i cvjetić i slično.

VJEŽBA GRANICE

Cilj Omogućiti učesnicima/icama da se upoznaju sa temom ličnih granica, osvijeste o vlastitim granicama, te steknu iskustvo u njihovom postavljanju. Vježba ima za cilj osnaživanje učesnika/ca u postavljanju granica, što dugoročno može preventirati različite oblike narušavanja granica, nasilja i zlostavljanja.

UVOD

Napraviti uvod u vježbu razgovorom o tjelesnim granicama koje imamo i koje imamo pravo da štitimo. Razgovarati sa djecom o različitim osobama u njihovom životu (roditelji, učitelji, prijatelji, komšije, nepoznate osobe), potaći ih da razmisle koliko tim osobama dozvoljavaju da im se približe.

Opis

- Učesnici se podijele u parove, a unutar svakog para uloge se podijele A i B. Dati učesnicima uputu da se udalje nekoliko metara.
- Voditelj/ica daje upute da osoba A stoji na svom mjestu, koncentrira se na sebe, posmatra tjelesne reakcije koje ima i osjećanja koja se javljaju.
- Voditelj/ica daje upute da se osoba B na znak počne laganim korakom približavati osobi A. (Važno je da se osoba B veoma laganim korakom približava osobi A, što će joj dati priliku da osjeti i iskaže svoje potrebe).
- Voditelj/ica daje uputu da osoba A osluškuje sebe i na osnovu toga rukom pokazuje osobi B kada se treba zaustaviti u svom približavanju. Osoba A može dodatno osobi B znacima pokazati da korigira udaljenost naprijed ili nazad kako bi bolje mogla osjetiti na kojoj udaljenosti se osjeća najugodnije.

Osobe A i B kasnije u paru zamijene uloge kako bi obje imale priliku steći iskustvo u ovoj vježbi.

Po završetku vježbe, u grupi, po parovima, svaka osoba iznosi svoje iskustvo iz vježbe:

- Kako su se osjećali u vježbi?
- Kako su iz uloge A doživjeli iskustvo da mogu otvoreno iskazati svoje granice i potrebe za distancom?
- Kako su iz uloge B doživjeli da neko otvoreno iskazuje svoje granice u odnosu prema njima?
- Razgovarati sa grupom o tome šta su naučili o ličnim granicama i kako ih mogu zaštititi, kome se mogu obratiti ukoliko su one narušene.

Napomena

Voditelj/ica vodi računa da se vježba provodi u tišini kako bi se učesnici/ce mogli/le koncentrirati na signale koje im šalje njihovo tijelo. Također, bitno je spriječiti učesnike/ice da, sa namjerom da vježbi daju komičan ton, ne prijeđu granice podnošljivosti za neke učesnike/ice.

Za mladi uzrast djece osobe A i osobe B mogu dobiti naziv kao npr. leptirić i cvjetić i slično.

VJEŽBA „BEDŽEVI”

Prije radionice pripremiti bedževe u određenom obliku u roze i plavoj boji, te kroz njih provući vezice kako bi ih učenici mogli nositi oko vrata tokom radionice (*slika ispod*). Dječacima podijeliti roze, a djevojčicama plave papire.

Uputiti djecu da napišu svoje ime ili nacrtaju predmet, sport, hobi, muziku... nešto što ih na neki način predstavlja.

Zatim predstaviti svako dijete ponaosob i razgovarati o tome da li im je zasmetala boja bedževa vodeći se činjenicom da su boje koje danas prepoznajemo kao muške i ženske u stvari samo slijepo praćenje modnih trendova, te da i dječaci i djevojčice mogu nositi sve boje i da su sve boje za svu djecu.

(Podjela roze papira dječacima, a plavih djevojčicama izaziva određene reakcije na samom početku i odlična je uvertira za dalji tok radionice, uvod u razgovor o rodu i spolu, o tome šta to stoji u pozadini poruka: „... da je nešto samo za djevojčice”/ „... samo za dječake”).

Tema radionice		„IGRA GLUME” (Radionica za učenike od V do VIII/IX razreda)
Cilj radionice	Da djeca na kraju radionice shvate koliko je važno da oba roditelja i djeca dijele obaveze u kući.	
Ishod radionice	Ishod radionice odnosi se na ravnopravan odnos svih članova porodice.	
Trajanje	20 minuta	
Oblici i metodi rada	Rad u grupi	
Sredstva i pomagala	Dvije priče (pozitivna i negativna porodica) odštampane na papiru	
Uvodni dio (trajanje): Aktivnost br. 1 Aktivnost br. 2	dio	Prvo se izdvoje dobrovoljci koji će učestvovati u radionici. Nakon toga se podijele u dvije grupe i svako dobije odštampanu pozitivnu ili negativnu priču (Marijina i Nenadova priča) koju treba da pročitaju i da se za 10 minuta da pripreme da odglume tu priču. Ostali članovi grupe moraju biti pažljivi posmatrači koji poslije radionice diskutuju. Od voditelja/voditeljica dobili bi uputstva koja se, između ostalog, odnose na slobodni dio, gdje mogu dodavati ono što oni misle da je interesantno ili korisno.
Glavni dio (trajanje): Aktivnost br. 1, Aktivnost br. 2	dio	Djeca unutar svojih grupa vježbaju svoje uloge, koje će prezentovati ostalim učenicima u razredu. Ukoliko su u nedoumici u vezi sa svojim izlaganjem, konsultuju voditelja/voditeljicu. Većina učenika/ca u ovoj igri glume uzima stolice i pripremala svoje izlaganje u opuštenoj atmosferi. Mogu da koriste i hranu, čaše i druge rekvizite koji će im poslužiti u zamjenu za originalne proizvode. Prvo izlažu negativnu porodicu, a zatim pozitivnu. Dok su oni vani i pripremaju se za glumu, ostali učenici/ce u razredu dobijaju uputstva da prate i uoče razlike između porodica, a poslije toga slijedi diskusija. Nakon odglumljenih sadržaja, učenici/ce se vraćaju na svoje mjesto.
Završni dio (trajanje): Aktivnost br.1 Aktivnost br.2 Zaključak	dio	Nakon izlaganja, svi prisutni zajedno komentarišu i diskutuju o ove dvije porodice. U najvećem broju razreda su djeca izjavljivala da im je porodica u kojoj su svi složni puno bolja i da bi oni željeli imati takve porodice. Bilo je onih koji su poredili ove porodice sa svojim, pa bi rekli: „Moja porodica je negdje između ove dvije”. Djeci se ova vježba posebno sviđa i ostavlja utisak na njih, jer se kroz praktičan primjer odslikavaju porodice i njihovi odnosi.

Tema radionice „JEZIK LJUTNJE I TOLERANCIJE” (Radionica za učenike od V do VIII/IX razreda)	
Cilj radionice	Da djeca shvate koliko je važno i ljepše nekome nešto saopštiti ljepšim tonom, odnosno jezikom tolerancije, jer jezik ljutnje može da povrijedi.
Ishod radionice	Edukovanje djece da budu tolerantna i obzirna prema ljudima u svom okruženju sa kojima komuniciraju svakodnevno.
Trajanje	10 minuta
Oblici i metodi rada	Individualni rad
Sredstva i pomagala	Stikeri, olovka
Uvodni dio (trajanje): Aktivnost br. 1 Aktivnost br. 2	Djeci se objasni o kakvoj je radionici riječ i da se ne ocjenjuje, te da mogu samostalno napisati šta žele i prokomentarisati to.
Glavni dio (trajanje) Aktivnot br.1, Aktivnost br.2	Prvo su dati primjeri (6 tvrdnji) gdje su tvrdnje istog značenja napisane na jeziku ljutnje i jeziku tolerancije, na primjer, Jesi glup/a kad to ne znaš! - Nisi to dobro uradio/la, ja ću ti pomoći. Zatim su prezentovane 4 riječi - hvala, molim, izvini, izvoli...djeca treba da na stikeru napišu po jednu tvrdnju na jeziku tolerancije.
Završni dio (trajanje) Aktivnost br.1 Aktivnost br.2 Zaključak	Djeca su u diskusiji nakon završene radionice konstatovala da rijetko koriste riječ „izvini”, pa je većina na papirićima pisala: „Izvini ako sam te uvrijedila” ili „Možeš li mi, molim te, posuditi olovku”. Ističu da ovakav vid komunikacije koriste u situacijama kada im treba dopuna ili nešto što im je interesantno, inače se izražavaju na grublji način. Ono što se želi postići ovom vježbom jeste da se djeca potaknu na lijepo i kulturno ponašanje i ophođenje prema drugima, jer i ona sama žele da se drugi prema njima tako ponašaju.

Tema radionice <p style="text-align: center;">„SVE RUKE SU ISTE” (Radionica za učenike od V do VIII/IX razreda)</p>	
Cilj radionice	Da djeca shvate da u njihovoj dobi ruke i djevojčica i dječaka izgledaju isto, bez razlike.
Ishod radionice	Ukazivanje na jednakost među spolovima.
Trajanje	10 minuta
Oblici i metodi rada	Individualni rad
Sredstva i pomagala	Hamer, tempere, kist
Uvodni dio (trajanje): Aktivnost br. 1 Aktivnost br. 2	Djeci se na početku radionice objasni o kakvoj je vježbi riječ i napomene im se da mogu koristiti boje koje žele bez obzira na spol.
Glavni dio (trajanje) Aktivnost br. 1, Aktivnost br. 2	Djeca boje ruke željenom bojom, te oslikavaju dlanove na velikom hamer papiru. Po završetku radionice bi jedna osoba držala hamer papir okrenut prema cijeloj grupi, gdje bi djeca zaključila da su sve ruke iste, bez razlike da li pripadaju dječacima ili djevojčicama.
Završni dio (trajanje) Aktivnost br.1 Aktivnost br.2. Zaključak	Djeca bi na kraju radionice i sama zaključila da nema razlike među njihovim ocrtanim rukama. Dešavalo se da djevojčice za oslikavanje ruku koriste plavu, a dječaci crvenu boju, jer te boje vole. Rijetko se dešavalo da jedna osoba (dječak) ima značajnije veću ruku u odnosu na ostale, pa bi je ostali učenici/ce prepoznali. Ova radionica se posebno svidjela djeci, jer ih je, kako kažu, vraćala u period djetinjstva i oslikavanja ruku na papiru.

Tema radionice	
„IGRA ASOCIJACIJA” (Radionica za učenike od V do VIII/IX razreda)	
Cilj radionice	Rodne uloge zbir su karakteristika načina ponašanja, obaveza i očekivanja koji se pripisuju i propisuju svakoj osobi u zavisnosti od toga kog je spola. Uloge nam pomažu da bi nas društvena sredina prepoznala kao pripadnike/ce određenog roda. Na osnovu toga nam se određuju ekonomske uloge, zaposlenje, profesija, kućni poslovi, vrsta zabave. Iz ovog razloga cilj ove radionice bio bi da djeca shvate da ne mora muškarac isključivo biti pilot, a žena čistačica.
Ishod radionice/vježbe	Podizanje svijesti o jednakosti
Trajanje radionice	10 minuta
Oblici i metodi rada	Individualni rad
Sredstva i pomagala	Papir, olovka
Uvodni dio (trajanje): Aktivnost br. 1., Aktivnost br. 2.	Djeca se prvo upoznaju sa radionicom, a onda svako dijete-dobrovoljac pročita po jednu asocijaciju.
Glavni dio (trajanje) Aktivnost br.1., Aktivnost br. 2.	Asocijacije se igraju tako što voditelj/voditeljica radionice pročita rečenicu, a djeca treba da kažu samo jednu riječ koja ih asocira na tu rečenicu. Npr. Ako čujemo da neka osoba vozi avion, pomislimo da je..... Ako čujemo da neka osoba čisti objekat, pomislimo da je
Završni dio (trajanje) Aktivnost br.1., Aktivnost br.2.	Nakon završene vježbe diskutuje se o tome da i jedan i drugi pol mogu da rade jednake poslove i podstiče se svijest kod djece na razmišljanje o ovim činjenicama kroz primjere.
Zaključak	

Tema radionice „CRTANJE I BOJENJE PORODICE” (Radionica za učenike od V do VIII/IX razreda)	
Cilj radionice	Sagledavanje odnosa unutar primarnih porodica.
Ishod radionice	Važnost primarne porodice u svim aspektima života.
Trajanje	20 min
Oblici i metodi rada	Individualni rad
Sredstva i pomagala	Blok papir, bojice, flomasteri
Uvodni dio (trajanje): Aktivnost br.1., Aktivnost br.2 .	Djeci se objasni da treba da nacrtaju svoju porodicu u kojoj žive i predstave je malim izlaganjem u smislu da kažu nešto što je karakteristično za njihovu porodicu.
Glavni dio (trajanje) Aktivnost br.1., Aktivnost br.2.	Djeca kroz crteže pokazuju hijerarhijski odnos među članovima porodice, slaganje, želje, svoje mjesto unutar nje. Vrlo često su djeca u izlaganju iznosila težnje da žele da dobiju novog člana porodice ili bi opisala porijeklo prezimena kao nešto posebno interesantno. Neka djeca su majci crtala krunu i objašnjavala da je njima majka kraljica ili bi izdvojila nekog člana porodice, jer se ne slažu sa njim...
Završni dio (trajanje) Aktivnost br.1., Aktivnost br.2.	Svako dijete je na poseban način predstavljalo članove svoje porodice, imenujući sve pojedinačno. Znali su opisivati odnose unutar nje ili posebnu vezanost za nekoga. Djeca su u ovoj vježbi isticala i stereotipe ako postoje u njihovim porodicama. U početku vježbe bunili su se što crtaju (jer ne crtaju dobro), ali im je objašnjeno da nije akcenat na crtanju i da se to ne ocjenjuje. Nakon toga bi ovu vježbu doživljavali kao interesantnu, jer bi oni sa ponosom predstavljali i govorili o porodici. Mogli su da boje bojama kojima žele, pa bi nekoga označili bojom koju ne voli, ali mu stoji.
Zaključak	

Tema radionice „DRUŠTVENE ULOGE” (Radionica za učenike od V do VIII / IX razreda)	
Cilj radionice	Poticanje učenika da razviju osjetljivost za tumačenje rodnih uloga, formiranje pozitivnih stavova prema osobama suprotnog pola, uvažavanje i prihvaćanje spolnih razlika bez stereotipa.
Ishod radionice	Učenici će razviti osjetljivosti za tumačenje rodnih uloga i formiranje pozitivnih stavova prema osobama suprotnog pola, kao i uvažavanje i prihvaćanje spolnih razlika bez stereotipa.
Trajanje	90 minuta (2 školska časa)
Oblici i metodi rada	Individualni rad, rad u grupi, razgovor, igra, pisanje
Sredstva i pomagala	Listići, hamer papir, markeri
Uvodni dio (trajanje): 25 minuta	<p>IGRA - Nastavnik/ca formira dvije grupe učenika/ca koje će glumiti porodice. U svakoj grupi porodicu čine otac, majka, sin i kćerka. Nastavnik pozove grupe na stranu i objasni im da jedna grupa odglumi porodicu u kojoj su muškarci „glavni”, poslovi su podijeljeni na muške i ženske, a druga porodicu u kojoj svi učestvuju podjednako u poslovima.</p> <p>Nakon odigranih situacija trebalo bi voditi razgovor o ulogama roditelja i djece u porodici i društvu.</p> <p>Nastavnik/ca ističe cilj časa i piše naslov teme na tabli:</p> <p style="text-align: center;">DRUŠTVENE ULOGE</p>
Glavni dio Trajanje 45 minuta	<p>GLAVNI DIO ČASA</p> <p>Nastavnik/ca objašnjava učenicima šta su rodne uloge.</p> <p>Rodne uloge zbir su karakteristika načina ponašanja, obaveza i očekivanja koji se pripisuju i propisuju svakoj osobi u zavisnosti od toga kog je spola. Uloge nam pomažu da bi nas društvena sredina prepoznala kao pripadnika/icu određenog roda. Na osnovu toga nam se određuju ekonomske uloge, zaposlenje, profesija, kućni poslovi, vrsta zabave.</p> <p>I zanimanja se dijele na tipično muška i tipično ženska. Ako čujemo da je neka osoba pilot, odmah ćemo pomisliti da je osoba muškog spola. Svi mi imamo rodnu ulogu nastalu kao posljedica vaspitanja u društvu u kojem živimo. Iako se smatra da bi i dječaci i djevojčice trebalo da budu jednako uredni, pomažu u kući, brinu se o sebi ,gotovo većina roditelja potiče djecu na ponašanje koje je tipično za njihov spol.</p> <p>Roditeljska uvjerenja i ponašanja povezana sa rodnim ulogama utiču na ponašanje</p>

kod djece. U dječijoj svijesti javlja se podjela na muška i ženska zanimanja i muške i ženske aktivnosti. I sami vršnjaci kažnjavaju rodno neprikladne aktivnosti. Ako se dječak igra lutkama, a djevojčica autićima, doživjeće neodobravanje okoline jer se ne ponaša u skladu sa svojom rodnom ulogom. U svijetu odraslih muškarac koji obavlja kućne poslove ili žena koja vozi kamion često dobivaju pogrdne nazive.

Aktivnost 1.

PODJELA POSLOVA U KUĆI

Slijedi čitanje priče br. 1 - Kako Mašini roditelji dijele poslove u kući

Mašina priča

Moja mama radi u tvornici obuće, a otac u prodavnici mješovite robe. Moja starija sestra pohađa osmi razred. Starija je od mene godinu dana. Ujutru nam majka napravi sendviče i trči na posao, a tata nas odveze u školu, a zatim ide na posao. Roditelji se zajedno vraćaju kući. Moja mama odmah kuva ručak ,a tata se odmara. Poslije ručka mama pere suđe ,a tata spava. Moja sestra i ja joj malo pomognemo u brisanju suđa.

Tata ide na rekreaciju, a mama priprema večeru, pegla veš. Priprema sto za večeru. Poslije večere mama pere suđe, a tata gleda televiziju. Mama poslije gleda televiziju, a tata drijema. Idemo poslije svi na spavanje.

Slijedi čitanje priče br. 2 - Kako Markovi roditelji dijele poslove u kući

Markova priča

Moja mama radi u opštini, a tata u jednoj tvornici. Ujutru mama i tata zajedno ustaju, tata skuva kafu .Kada to završe ,mama budi nas djecu da se spremimo u školu, a tata pere suđe od kafe. Mama i tata zajedno pripremaju doručak i svi doručujemo.

Mama i mi sredimo sto,a tata nas čeka u autu. Odveze mamu na posao i nas u školu, a on posljednji ide na posao.

Kada se vratimo kući ,mi djeca usisamo stan, istresemo smeće i pišemo zadaću. Tata ode po mamu i zajedno se vrata. Zajedno pripremaju ručak, zajedno raspremaju sto, nekad tata pere suđe, a nekad mama. Poslije toga odmaraju zajedno s nama i razgovaramo. Idemo u šetnju, nekad u kupovinu i zajedno se vraćamo kući. Večeru spremaju zajedno i zajedno gledamo televiziju.

Nastavnik/ca daje kratko uputstvo učenicima da pročitaju priče, a zatim razgovaraju o podjeli poslova u kući koji su navedeni u pričama.

Nakon izvršene procjene nastavnik/ca vodi diskusiju sa učenicima na osnovu pitanja, npr.

1. Postoji li podjela na muške i ženske poslove?
2. Kako je kod tebe u kući?

3. Da li je podjela poslova uslovljena tradicijom i društvenim okruženjem?
4. Mogu li se kućni poslovi obavljati zajednički ili da se poslovi podijele po principu pola - pola?
5. Kako Mašini roditelji dijele svoje poslove, a kako Markovi roditelji dijele svoje poslove u kući?
6. Zašto je to svima važno?

Završnio dio

Trajanje 30
minuta

ZAVRŠNI DIO:

KO ŠTA RADI U KUĆI?

Nastavnik/ca daje učenicima pripremljene listiće s tabelom „Ko šta radi u kući”? i kratko uputstvo učenicima da izvrše procjenu podjele poslova u kući.

KUĆNI POSLOVI	MUŠKARAC	ŽENA	ZAJEDNO
Pranje veša			
Pranje suđa			
Čišćenje kupatila			
Kuvanje			
Pripremanje doručka			
Male popravke u kući			
Čitanje novina			
Pripremanje slavlja			
Pomaganje djeci			
Peglanje			
Usisavanje soba			
Spremanje djece			
Čitanje novina			
...			
...			

Nakon što učenici popune tabelu, nastavnica ih podijeli u 5 grupa .Učenici u grupama porede svoje odgovore. Nastavnica poziva predstavnika svake grupe koji prezentuje odgovore grupe i bilježi ih na hamer papiru.

Slijedi diskusija.

Završni komentar:

Da bi se poslovi u kući obavljali brže i lakše i da mama ima više vremena za odmor i djecu, najbolje bi bilo da u obavljanju kućnih poslova zajedno učestvuju i mama i tata, a i djeca.

Tema radionice		„RODNO ZASNOVANO NASILJE”
Cilj radionice	<ul style="list-style-type: none"> - Educirati učenike i učenice o pojmovima spol, rod, rodna ravnopravnost, rodno zasnovano nasilje - Osvijestiti učenike i ohrabriti ih kroz vježbe da prepoznaju rodno zasnovano nasilje - Informirati učenike kako se oduprijeti i zaštititi od rodno zasnovanog nasilja u školi - Zajednički uspostaviti „Školska pravila” u razredu koja trajno staju kao vodič 	
Ishod radionice	<ul style="list-style-type: none"> - Steći će znanje i razumjeće pojmove rod, rodno ravnopravnost i rodno zasnovano nasilje - Biće podstaknuti i osposobljeni da prepoznaju rodno zasnovano nasilje - Imaće znanja i informacije o tome šta poduzeti i kako se zaštititi u slučaju da postanu žrtve nasilja - U razredu na vidnom mjestu nalaziće se „Školska pravila” koja će biti vodič za ponašanje učenicima 	
Trajanje	90 minuta	
Oblici i metodi rada	Predavanja, razgovor, diskusija, individualni rad - pisanje priče iskustva o nasilju, rad u grupama - kreiranje školskih pravila.	
Sredstva i pomagala	Laptop, projektor, olovke , sveske	
Uvodni dio (trajanje): Vježba spol /rod i diskusija 10 minuta	Popunjavaju se ulazne anekete. Razgovaramo sa djecom šta je to spol/rod i o rodnim ulogama muškaraca i žena u našem društvu. Upotreba praktičnih jednostavnih primjera. Zajednički definiramo pojmove spol/rod i rodna ravnopravnost.	

<p>Glavni dio (trajanje)</p> <p>Rodno zasnovano nasilje 15 minuta</p>	<p>Razgovaramo o nasilju ,šta je to, koje oblike poznajemo ...? Zatim otvaramo diskusiju šta bi to bilo rodno zasnovano nasilje ako znamo šta je nasilje i znamo šta je rod? U razgovoru sa djecom pristupamo određivanju pojma rodno zasnovanog nasilja i praktičnim primjerima učimo djecu kako prepoznati to nasilje.</p> <p>Nakon toga svi zajedno pristupaju testu nenasilnosti.</p>
<p>Test Nenasilnosti 5 minuta</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nekada si nekog nazvao/la pogrđnim imenom/ima DA ILI NE 2. Dok su drugi zadirkivali neku mlađu osobu, ti si se smijao /la i dobacivao/la DA ILI NE 3. Gurnuo/la si nekog DA ILI NE 4. Ogovarao/la si nekog DA ILI NE 5. Ismijavao/la si neku osobu zbog njenog/njegovog izgleda DA ILI NE 6. Udario/la si nekog DA ILI NE 7. Prijetio /la si nekom DA ILI NE 8. Na Facebooku si neprimjereno komentarisao/la tuđu sliku ili video DA ILI NE 9. Postavio/la si tuđu sliku ili video kako bi tu osobu zadirkivao/la DA ILI NE
<p>Pisanje i čitanje priče - izvinjenja 10 minuta</p>	<p>Svi učenici koji imaju 1 ili više potvrđnih? odgovora sad pristupaju pisanju priče izvinjenja. U priči opisuju gdje, kada i kako se desilo nasilje, kako su se osjećali, kako je reagovala žrtva i na kraju slijedi izvinjenje drugu ili drugarici prema kojoj su bili nasilni.</p>
<p>Diskusija sa učesnicima 10 minuta</p>	<p>Nakon čitanja priča otvaramo diskusiju i razgovor o tome kako nasilje nije prihvatljivo, i biti nasilan nije in, nego da je to nešto štetno za sve učesnike i jako ružno ponašanje.</p> <p>Poslije toga, učenike podijelimo u tri do pet grupa u zavisnosti od broja učenika u razredu, i u periodu od 15 minuta oni samostalno kreiraju pravila ponašanja u razredu.</p>
<p>Izrada školskih pravila - rad u grupama 10 minuta</p>	<p>Nakon toga svaka grupa iznosi svoje ideje, te voditelj radionice sumira sve prijedloge i ispiše na pokretnoj tabli Pravila ponašanja koja ostavljamo u razredu na vidnom mjestu i koja služe svima.</p>
<p>Završni dio (trajanje) 20 minuta</p>	<p>Nakon što učenici steknu znanje o temi i podignu svijest o tome da je rodno zasnovano nasilje štetno, poput bilokog drugog oblika nasilja, svi zajedno pristupamo čitanju školske zakletve.</p>

Čitanje školske
zakletve 5
minuta

ŠKOLSKA ZAKLETVA

- Neću druge fizički napadati, gurati i tući
- Neću druge vrijeđati i govoriti im ružne riječi
- Neću tolerisati i mirno gledati ako druge napadaju
- Prema svakom biću prijateljski raspoložen
- Nikog neću isključivati iz školske igre
- Biću odgovoran/a za svoje ponašanje i postupke
- Lijepo ću se ponašati prema svojim školskim prijateljima i prijateljicama
- Pomagaću svoje školske prijatelje i prijateljice
- Poštovaću školska pravila
- Slušaću svoje nastavnike i nastavnice
- Pozorno i pažljivo pratiću časove
- Potruđiću se da učenjem i dobrim ponašanjem budem ponos svojim roditeljima
- Neću biti loš primjer drugim učenicima i učenicama u školskom dvorištu
- Štitiću svoje školske prijatelje i prijateljice od drugih dječaka i djevojčica

PORUKA:

Ne moramo voljeti svakog, ne moramo sa svima biti prijatelji, ali bi trebalo da poštujemo i uvažavamo i one koji nam se ne sviđaju.

Evaluacija
radionice 10
minuta

Vrednovanje radionice:

- Šta je bila svrha ove radionice?
- Kako ste se osjećali dok ste pisali priču izvinjenja?
- Šta vam se posebno dopalo?
- Šta smo novo naučili iz ove vježbe spol/rod ?
- Čemu će služiti Školska pravila??

Ispunjavanje
izlaznih anketa
5 minuta

Ispunjavanje izlaznih anketa.

Zaključak

Tema radionice	
„POJMOVNO ODREĐENJE RODA I SPOLA”	
Radionica za učenike VIII/IX razreda osnovnih i učenike srednjih škola	
Cilj radionice	Upoznati učenike s konceptom roda. Analiza razlike spola i roda.
Ishod radionice	<p>Učenici/će</p> <ul style="list-style-type: none"> • propitati sopstvena uvjerenja o tome šta znači biti mladić ili djevojka udruštvu u kojem žive • steći uvid u rodne uloge i stereotipe • razumijeti ulogu socijalnih, kulturoloških i istorijskih karakteristika u stvaranju rodne nejednakosti
Trajanje	90 minuta
Oblici i metodi rada	<p>Oblici rada: frontalni oblik rada, individualizirani oblik, rad u paru, grupni rad</p> <p>Metod dovršavanja priče, Ispravni/neispravni odgovori, Diskusije</p>
Sredstva i pomagala	<p>Flomasteri ili olovke</p> <p>Papirići (dvije boje)</p> <p>Prazan veliki papir na pokretnoj tabli</p> <p>Veliki papir sa definicijom pojmova „rod” i „spol”</p> <p>Kartončići sa velikim slovom S i R za svakog učenika</p> <p>Kopija upitnika za svakog/svaku učenika/učenicu</p>
Uvodni dio (trajanje)	Napomena:
25 minuta	<p>Ova radionica uglavnom je zasnovana na teorijskim objašnjenjima osnovnih pojmova, te važno povezivati teoriju sa primjerima iz svakodnevnog života - informacijama kojim učenici raspolažu i iskustvima o tretiranju spola, roda i rodne ravnopravnosti u okruženju u kojem žive.</p> <p>Učenike bi trebalo podsticati na aktivno uključanje i ohrabriti ih da se aktivno uključe u diskusiju o njihovom poznavanju i shvatanju pojmova iz oblasti roda.</p> <p>Aktivnost 1.</p>
Aktivnost br.1. 10 minuta	<p>Očekivanja</p> <p>Podijeliti učenicima dva papirića u različitim bojama. Na jednu boju (koju odredite) napišu svoja očekivanja od radionice tako da njihova rečenica počinje sa „Želim da...”, a na drugoj upišu „Šta ne bih volio/voljela da mi se desi tokom radionice...”</p> <p>Kad završe sa pisanjem, lijepe papiriće na veliki papir i označena mjesta (1. Želim... 2. Ne želim...)</p> <p>Voditelj/Voditeljica pročita očekivanja, uporedi ih sa ciljevima radionice. Ukoliko neko očekivanje nije ostvarivo, voditeljica to i saopšti Sadržaj drugog papirića, „Ne želim..”, možete iskoristiti u kreiranju zajedničkih pravila za rad u radionicama.</p>
Aktivnost br.2. 10 minuta	<p>Korak 2. Pravila</p> <p>Zajednički dogovoriti pravila ponašanja kako bi se osiguralo poštovanje svih učesnika i učesnica za vrijeme radionice.</p> <p>Unaprijed pripremite veliki papir na kojem ste napisali pravila. Prvo dajte priliku učenicima/učenicama da predlože pravila, a zatim otkrijte veliki papir sa pripremljenim</p>

pravilima i pitajte ih:

1. Ima li nešto što ne razumijete ili što biste željeli pitati?
2. Možemo li usvojiti ova pravila?

PRAVILA

Aktivno svi učestvujemo.
Dok jedno govori, mi slušamo.
Ako nešto ne razumijem, pitam bez ustručavanja.
Uvažavamo različita mišljenja.
Nijedno pitanje nije ni pogrešno, ni glupo.
Nema tačnih i pogrešnih odgovora.
Ima mišljenja s kojim se slažem ili ne slažem.
Poštujemo vrijeme.
Ne optužujemo jedni druge.
Sve o čemu budemo razgovarali ostaje u ovoj učionici, a to znači da nećemo drugima pričati o onom što smo ovdje čuli u našim razgovorima, a odnosi se na razmjenu iskustava.

Aktivnost br.3.
5 minuta

3. Predstavljanje programa i dinamike realizacije

Program je zamišljen tako da ćemo na prvom času razgovarati o rodnim ulogama, identitetima i stereotipima u vezi sa mladićima i djevojkama.

Na drugom času ćemo osvijestiti učenike o rodnim stereotipima o partnerskom/intimnom odnosu, te usvojiti osnovna znanja o kvalitetnoj vezi i pravima u vezi.

Na trećem času ćemo saznati šta bi trebalo da se uradi, kako, gdje i kome prijaviti nasilje.

Glavni dio
(trajanje 45
minuta)

Aktivnost br.1,
Aktivnost br.2.

Aktivnost br.1. Spol i rod

Pitati učenike:

- Da li ste čuli za pojmove „rod” i „spol”? Da li razumijete razlike između ovih pojmova?
- Šta mislimo kad kažemo da je osoba „muškog ili ženskog spola”? Kako se te osobe razlikuju?
- Šta mislimo kad kažemo „rod”? Mislimo li na nešto s čim smo rođeni ili na nešto što su nas učili (što smo naučili)?

Pohvalite učenike koji su dali pravilan odgovor. Recite (naglasite) razliku kratko i jasno. Stavite na tablu (ili na vidno mjesto) papire sa definicijama:

SPOL: biološke i anatomske karakteristike koje identifikuju osobu kao žensko ili muško(hormoni, genitalni organi...)	ROD: društveno, kulturno i historijski uslovi i naučene razlike između muškarca i žena (izgled, odjeća, uloge, ponašanje...)
--	--

Naglasite da je upotreba riječi ROD, za razliku od spola, relativno nova i da je od same upotrebe riječi važnije osvijestiti učenike, građane? o rodnim ulogama i društvenim odnosima koji postoje između muškaraca i žena, kao i njihove uzroke.

Aktivnost br. 2. - 10 minuta

Zamoliti učenike da na papire napišu brojeve od 1 do 10 i saopštitiim uputstvo jasno: „Ja ću sad čitati tvrdnje, a vi ćete uz odgovarajući redni broj upisati slovo S ako mislite da se ta tvrdnja odnosi na spol ili R ako mislite da se odnosi na rod. Ovo je kviz i važno je da odgovarate bez dogovaranja ili diskusije. (Radni list 1).

Nakon pročitanih tvrdnji, provjeravate šta su učenici odgovorili na način da podignu kartončić sa slovom S ili R u zavisnosti koje su slovo zapisali dok ste čitali tvrdnje.

Čitate (ponovo) svaku tvrdnju, gledate podignute kartončiće i kažete tačan odgovor za svaku tvrdnju.

Alternativa: Podijeliti učenike u male grupe (4 učenika/ce). Svakoj grupi dati radni list. Zajedno čitaju tvrdnje, razgovaraju o njima i stavljaju znak u odgovarajući stupac - R ili S.

Kad završe zadatak, čitate jednu po jednu tvrdnju i provjeravate odgovore. Ukoliko se odgovori razlikuju, razgovarajte o razlozima zašto su obilježili tu kategoriju.

Pitanja za diskusiju:

1. Da li vas je neki odgovor iznenadio?
2. Jesu li rodne uloge različite u različitim društvim, kulturama i historijskim periodima?
3. Određuju li dob, rasa i klasa naše rodne uloge?
4. Jesu li ljudi ograničeni svojim rodnim ulogama i zašto?
5. Imaju li neke rodne uloge prednost?

Završni dio

10 minuta

Aktivnost 1. Zaključna razmatranja -10 minuta

1. Razlika roda i spola

Rod se razlikuje od spola po tom što nije biološki uslovljen. Spol nam je određen rođenjem, a rodni identitet muškaraca i žena određeni su društveno, psihološki, historijski i kulturološki .

2. Rodne uloge učimo

Rodne uloge učimo, pa iz toga proističe zaključak da ih možemo mijenjati. U mnogim kulturama dječake podstiču da se bave aktivnostima koje se smatraju muškim, pa im se kao igračke daju automobili, pištolji, alati i sl, a djevojčicama lutke, salвете, kolica, posuđe. Za djevojčice je „rezervisana” roze boja, a za dječake plava.

3. Osobe koje djeluju izvan svoje rodne uloge mogu doživjeti neprijatnost

Uz rodne uloge vežu se određena očekivanja, poželjne osobine i ponašanja. Osobe koje izaberu neki oblik ponašanja koji nije u skladu s određenom rodnom ulogom vrlo često nailaze na probleme i nerazumijevanje sredine. Često ih nazivaju pogrdnim imenima, omalovažavaju, izbjegavaju, daju im etikete - papučar, muškarača, slabić...

4. Rodni odnosi

Rodni odnosi predstavljaju pravila i socijalne odnose u društvima i kulturama koji određuju šta se podrazumijeva pod „ženstvenost” i „muškost”. Rodnim odnosima definiše se raspodjela moći između muškaraca i žena, donošenje odluka, zakoni o nasljeđivanju, posjedovanju imovine i sl.

Pitajte učenike:

- Kako ste se osjećali dok ste radili aktivnost?
- Šta vam se posebno dopalo?
- Šta smo novo naučili iz ove vježbe?
- Šta je bila svrha ove vježbe/radionice/aktivnosti?
- Da li ćete o ovoj temi razgovarati sa svojim roditeljima, prijateljima?

AKTIVNOST: SPOL I ROD

Radni list 1.

Tvrdnje	Spol	Rod
Žene bolje kuhaju od muškaraca		
Muškarci se ne mogu tako dobro brinuti o djeci kao žene		
Žene ne mogu biti automehaničari		
Žene rađaju, a muškarci ne		
Dječaci se igraju autićima, a djevojčice ne		
Muškarci ne plaču		
Dječaci su snažni, a djevojčice nježne		
Žene doje djecu, a muškarci ne		
Na gradilištima mogu raditi samo muškarci		
Muškarci u pubertetu mijenjaju glas, a žene ne		
U starom Egiptu muškarci su ostajali kod kuće i bavili se kućnim poslovima, a žene su vodile porodične poslove. Nasljeđivale su porodični imetak, a muškarci ne.		
U jednom istraživanju, među 224 različite kulture/društva pronađeno je pet kultura u kojima jedino muškarci kuhaju i trideset šest kultura u kojima žene obavljaju sve poslove gradnje kuća i naselja.		

Tema radionice <p style="text-align: center;">„KVALITETNE PARTNERSKE VEZE I PRAVA U VEZI” Radionica za učenike VIII/IX razreda osnovnih i učenike srednjih škola</p>	
Cilj radionice	Osvijestiti učenike o stereotipima o partnerskom/intimnom odnosu, te usvojiti osnovna znanja o kvalitetnoj vezi i pravima u vezi.
Ishod radionice	Učenici i učenice će: <ul style="list-style-type: none"> ○ znati prepoznati stereotipe o partnerskom/intimnom odnosu • preispitati vlastita uvjerenja i stavove o odnosima • znati prepoznati neprihvatljive oblike ponašanja u vezama • znati svoja prava u vezi
Trajanje	90 minuta
Oblici i metodi rada	Individualni rad, rad u paru
Sredstva i pomagala	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kopija radnog lista „Tvrdnje o ljubavnim vezama i ponašanjima djevojaka i mladića” 2. Komplet kartica u 2 boje (iz prethodne radionice) 3. Post-it papirić za svakog/svaku učenika/učenicu 4. Kopija čamca sa jedrima na A-4 za svaku grupu 5. (Na papiru A-4 nacrtati čamac sa jedrima, uzburkano more, te umnožiti u onoliko primjerakakoliko ćete u odjeljenju imati malih grupa. Jednu grupu čine 4 učenika/ce.) 6. Nacrtati čamac na velikom papiru (ili na tabli) 7. Plakat ili grafo folija s popisom prava u vezi (u prilogu) 8. Dodatni pisani materijali koje će učenici ponijeti nakon časa - kopija za svakog učenika/učenicu (u prilogu)
Uvodni dio (trajanje): 5 minuta	<p>Kratak osvrt na prethodnu radionicu. „Šta smo radili, šta smo zapamtili...”</p> <p>Najava teme. Istaći cilj radionice.</p> <p>„Danas ćemo se, kroz nekoliko aktivnosti, baviti uvjerenjima o tome kako bi partnerska veza trebalo da izgleda.”</p>

Glavni dio
(trajanje)

Uvjerenja u
vezi

20 minuta

Aktivnot br.1,
Aktivnost br.
2....

1. Aktivnost

1. Podijeliti svakom učeniku/učenici radni list 1 - „Tvrđnje o ljubavnim vezama i ponašanjima djevojaka i mladića” . Objasniti zadatak: Pažljivo pročitajte svaku tvrdnju i razmislite da li se s njom slažete ili ne. Zaokružite DA ako se slažete, NE ako se s njom ne slažete. Nemojte se dogovarati niti naglas izgovarati ono što zaokružujete. Radite samostalno.
2. Nakon popunjavanja, odredite koji će kartončić u boji predstavljati odgovore DA, a koji odgovore NE.
3. Čitajte svaku tvrdnju, a učenici neka dižu kartone u boji prema zaokruženim odgovorima.
4. Zamolite nekog/neku od učenika/ca da obrazlože svoje odgovore, zašto misle da je tvrdnja tačna ili netačna. Saslušati argumente za svaku tvrdnju i protiv nje, a zatim im reći tačne odgovore.
5. Ovaj postupak ponoviti za svih 7 tvrdnji.
6. Završiti ovu aktivnost zaključkom koji proističe iz njihovih komentara. Ako je bilo pogrešnih uvjerenja možete reći: „Vidjeli smo da ima različitih uvjerenja, a čuli ste ispravne odgovore i nadam se da ćete o njima razmišljati.”

2. Aktivnost - Čamac dobre veze - 10 + 10 minuta

1. „ Molim vas da za sljedeću aktivnost razmislite šta vezu čini kvalitetnom. Kako se osobe ponašaju u takvoj vezi? Da li nešto ili neko može ugroziti kvalitetnu vezu? Ko ili šta?

Ovo ćemo raditi u malim grupama. Dobićete papir sa nacrtanim čamcem. U trup čamca upišite šta jednu vezu čini kvalitetnom - koje kvalitete bi trebalo da ima dobra, stabilna veza. U jedra upišite „šta očekujem/očekuješ od svog mladića/djevojke”. U valovima mora upišite šta /ko može da pokvari kvalitetnu vezu, šta /ko može negativno da utiče na vašu vezu.

2. Svakoj grupi dajte po jednu kopiju čamca. Odredite vrijeme za ovu aktivnost (10 minuta).

3. Nakon grupnog rada, svaka grupa predstavlja odjeljenju ono što je zapisala i lijepi svoj papir na tablu. Sve grupe aktivno slušaju, prate izlaganje i na svom plakatu označavaju ono što je već rečeno. Kad grupa dođe na red, prvo pokaže koje stvari se podudaraju s prethodnim grupama, a zatim naglasi ono što je kod njih drugačije.

Alternativa: *Podijeliti učenicima papiriće u tri boje. Odrediti koja boja predstavlja čamac, koja jedra i koja valove. Svaki učenik na jedan papirić zapisuje samo po jednu riječ: šta vezu čini kvalitetnom, šta očekujem od svog partnera/ice i šta*

može ugroziti vezu. Kad završe individualni rad, pozovite učenike/ce da zalijepu papiriće na veliki papir na kojem ste nacrtali veliki čamac.

Čitate sadržaj papirića i pozivate učenike da donesu zaključak.

Sugerirate zaključak: U kvalitetnoj vezi osjećate se ugodno, sigurno, mislite dobro o sebi, osjećate da vam druga osoba vjeruje i da ste stekli poštovanje - ne bojite se, ne osjećate nesigurnost. Zaslужujete kvalitetnu vezu.

3. Aktivnost - Prava u vezi - 10 minuta

Pošto se radionica realizira u I razredu srednje škole, mnogi učenici nemaju iskustvo partnerskih, ljubavnih, veza, te bi učenicima trebalo da se naglasi da se može raditi i o odnosu između prijatelja, prijateljica.

1. Popis prava u vezi nalijepite na tablu ili prikažite grafo-foliju.

PRAVA U PARTNERSKOJ/LJUBAVNOJ VEZI

- a) Imam pravo osjećati se sigurno u vezi
- b) Imam pravo biti ravnopravan/na u vezi
- c) Imam pravo biti u odnosu u kojem me partner/ica poštuje
- d) Imam pravo izraziti svoje mišljenje i tražiti da se moje mišljenje poštuje
- e) Imam pravo prekinuti vezu
- f) Imam pravo reći NE na zahtjeve koji mi ne odgovaraju, koji su mi neugodni ili me plaše
- g) Imam pravo biti u vezi bez seksa
- h) Imam pravo na vrijeme za sebe
- i) Imam pravo biti sa svojim prijateljima/prijateljicama
- j) Imam pravo odlučiti sam/a šta želim i šta ne želim činiti
- k) Imam pravo ne preuzimati odgovornost za ponašanje osobe s kojom sam u vezi
- l) Uvijek imam pravo na sigurnost

2. Pročitati naglas sva prava i, ako je potrebno, dati objašnjenje za ono što nije jasno.

3. Učenici/učenice bi trebalo da zapišu na post-it papirić jedno pravo koje je njima najvažnije (trebalo bi da se naglasi da su sva važna, ali da je svakom od njih neko prioritetno), te da ga zalijepu u „valove” koje ste nacrtali na tabli ili pripremili na velikom papiru.

4. Pozvati učenike da prokomentarišu na ovu aktivnost. Šta se može zaključiti?

	<p>Možete reći:</p> <p>„Vidimo da je svako od vas prepoznao ono što mu je najvažnije. Svi imamo pravo ostvariti sva ova prava. Ako ste u prethodnoj aktivnosti uvidjeli da imate neka pogrešna uvjerenja, potrebno je da ih počnete mijenjati vi ili, ako je potrebno, da razgovarate sa svojom djevojkom ili mladićem o prihvatljivim oblicima ponašanja u vezi.</p>
<p>Završni dio (trajanje)</p> <p>5 minuta</p> <p>Zaključak</p>	<p>4. Završni dio</p> <p>1. Osvrt na aktivnosti koje ste realizirali u toku radionice. Naglasiti zaključke - šta čini dobru vezu, šta je može uništiti. Na primjer, „vidjeli smo šta želite, a šta ne želite doživjeti od svog dečka ili djevojke, šta čini dobru vezu, a šta bi je moglo uništiti. Da bi veza bila stabilna kao ovaj naš čamac, važno je poštivati prava...”</p> <p>2. Najaviti temu sljedećeg časa.</p> <p>3. Podijeliti pripremljeni materijal za svakog učenika:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Uvjerenja i činjenice 2. Prava u vezi 3. Kakve su kvalitetne veze

TVRDNJE O LJUBAVNIM VEZAMA I PONAŠANJIMA DJEVOJAKA I MLADIĆA

Pročitaj svaku tvrdnju i zaokruži DA ako se slažeš i NE ako se ne slažeš.

TVRDNJE	DA	NE
1. Mladić bi trebalo da prvi priđe djevojci.		
2. Ne moram uvijek znati gdje je moja djevojka/moj dečko i s kim.		
3. Djevojka je ta koja bi trebalo da se prilagodi mladiću, a ne on njoj.		
4. Ako je osoba u vezi, prihvatljivo je da zapostavi prijatelje.		
5. Prava veza ne mora nužno uključivati seks.		
6. Prihvatljivije je da mladić prevari djevojku, nego ona njega.		
7. Ljubomora je znak ljubavi.		

ODGOVORI

Tvrdnje i činjenice

1. Tvrdnja: Mladić bi trebalo da prvi priđe djevojci.

Činjenica: Uvjerenje da bi mladić trebalo da prvi priđe djevojci proističe iz stava da su muškarci dominantan spol. Ovakva i slična uvjerenja potiču i održavaju nejednakost među spolovima. Odgovornost za „prvi korak” podjednako pripada i mladićima i djevojkama.

2. Tvrdnja: Ne moram uvijek znati gdje je moja djevojka/moj dečko i s kim.

Činjenice: Jedno od temeljnih prava jeste pravo na slobodu. Kršenje ovog prava narušava kvalitetan odnos. Stalno praćenje i provjeravanje partnera predstavlja oblik kontrole i ograničavanja slobode, a ne pokazivanje ljubavi i pažnje.

3. Tvrdnja: Djevojka je ta koja bi trebalo da se prilagodi mladiću, a ne on njoj.

Činjenica: I djevojke i mladići imaju podjednaka prava u vezi. Trebalo bi poštovati potrebe partnera, ali se ne bi trebalo prilagođavati zahtjevima onog drugog ako su oni za nas pretjerani neugodni, neprihvatljivi. O željama, potrebama i očekivanjima bi trebalo razgovarati i naći rješenja koja odgovaraju objema stranama.

4. Tvrdnja: Ako je osoba u ljubavnoj vezi, prihvatljivo je da zapostavi prijatelje.

Činjenice: Ljubavna veza je samo jedan dio našeg života i zbog nje ne bi trebalo zapostaviti ostale društvene aktivnosti i prijatelje.

5. Tvrdnja: Prava veza ne mora nužno uključivati seks.

Činjenice: Bliskost i povezanost s partnerom može se postići i bez spolnog odnosa. Ako osoba nije još spremna na seks, to je njeno/njegovo pravo i trebalo bi ga poštivati.

6. Tvrdnja: Prihvatljivije je da mladić prevari djevojku, nego ona njega.

Činjenice: Prevara u vezi jednako je neprihvatljiva, bez obzira ko je počini, jer nanosi emocionalni bol drugoj osobi. Uvjerenje da je manje prihvatljivo ako djevojka prevari mladića izražava neravnotežan odnos u vezi i nije dobar temelj za iskrenu i kvalitetnu vezu.

7. Tvrdnja: Ljubomora je znak ljubavi.

Činjenice: Ljubomora se javlja kada mladić ili djevojka misli da njihovu vezu ugrožava treća osoba, bilo to stvarno ili ne. Ljubomora je pokazatelj nesigurnosti u sebe i u partnera. Često je to način kontroliranja partnera, te je ne treba miješati s pokazivanjem ljubavi.

Prilog

KAKVE SU KVALITETNE VEZE ?

Kvalitetnu vezu čine:

- **POVJERENJE** - svaka osoba može računati na podršku u dobrim i lošim trenucima
- **POŠTOVANJE** - uvažavaju se potrebe svake osobe
- **UVAŽAVANJE** - svaka osoba uvažava mišljenje, stavove i ideje druge osobe
- **PODRŠKA** - svaka osoba podržava i potiče drugu osobu da pruži sve od sebe
- **ODGOVORNOST** - svaka osoba odgovorna je za svoje ponašanje
- **ZAJEDNIČKO DONOŠENJE ODLUKA**
- **OTVORENO IZRAŽAVANJE OSJEĆAJA** - svaka osoba može slobodno izraziti brigu i nesigurnost bez straha od ismijavanja i omalovažavanja
- **AKTIVNO SLUŠANJE** - svaka osoba daje dovoljno vremena drugoj, pažljivo je sluša i pokušava razumjeti šta želi reći
- **OHRABRIVANJE** - za prijateljstva, ostale društvene aktivnosti izvan veze
- **PRIHVATANJE RAZLIČITOSTI** - osobe u vezi ne pokušavaju promijeniti jedna drugu

Šta činiti da ti u vezi bude prijatno:

- Prije nego odlučite biti u vezi, upoznaj osobu kao prijatelja/prijateljicu. Ako imate slične interese i vrijednosti, to je dobar znak.
- Na početku veze izlazite zajedno s prijateljima. Izbjegavajte izlaziti nasamo prije nego se bolje upoznate.
- Jasno pokaži svoje granice i drži se onog što ti je važno.
- Nemoj žuriti u vezu jer je potrebno neko vrijeme kako bi se razvilo povjerenje. Vezu se razvija prebrzo ako te osoba s kojom izlaziš neprestano zove, stalno želi biti s tobom, vrši pritisak na tebe da vaša veza bude ozbiljna. Takva pažnja može laskati, ali je moguće i da si u vezi sa posesivnom i ljubomornom osobom koja te želi kontrolisati. To su neki od pokazatelja da bi vaša veza mogla postati nasilna.
- Nauči kako izraziti neslaganje, a da se ne svađaš i ne vičeš.
- Imaj uvijek rezervni plan za odlazak kući ako stvari pođu krivo. Uvijek informiši nekoga gdje i s kim ideš, kad ćeš se vratiti. *Preuzeto iz Cesar i sar.(2006) Bolje spriječiti nego liječiti, CE*

Tema radionice	
„NASILNO PONAŠANJE U VEZI”	
Radionica za učenike VIII/IX razreda osnovnih i učenike srednjih škola	
Cilj radionice	Prepoznati različite vrste nasilja u mladenačkim vezama, razjasniti uzroke nasilnog ponašanja i osvijestiti posljedice podnošenja nasilne veze.
Ishod radionice	Učenici i učenice će <ul style="list-style-type: none"> • se osvijestiti o vlastitim uvjerenjima i stavovima o nasilju u vezi • razumjeti šta je nasilje i naučiti koja su obilježja nasilja u vezi • moći prepoznati nasilne oblike ponašanja • moći prepoznati moguće posljedice nasilja u vezi
Trajanje radionice	90 minuta
Oblici i metodi rada	Individualni rad, rad u grupi, razgovor, igra, pisanje...
Sredstva i pomagala	<ul style="list-style-type: none"> • Kopiju radnog lista „Tvrdnje o nasilju u partnerskoj vezi”, za svakog učenika • Kartice u boji (iz prve radionice) • Kopija priče Ena i Damir za svaku malu grupu • Veliki papir sa tabelom „Upozoravajući znakovi”
Uvodni dio (trajanje): 5 minuta	<p>Kratak osvrt na prethodni čas. „Šta smo radili, šta smo zapamtili...”</p> <p>Podsjetiti učenike/ce na neka pogrešna uvjerenja o partnerskim vezama i na prava u vezi. Pokazati grafo-foliju Prava u vezi (sa prethodnog časa) ili poster (ako ste pravili poster) i naglasiti da nepoznavanje ili nepoštivanje prava svake osobe u vezi mogu dovesti do nasilnog ponašanja u partnerskim vezama, ali mogu biti i razlog trpljenja takvog ponašanja u vezi.</p> <p>Najava teme - „Danas ćemo kroz analizu nekoliko situacija upoznati vrste nasilja u partnerskim vezama, njegove uzroke i posljedice.”</p>
Aktivnost br. 1. Aktivnost br. 2.	<p>1. Aktivnost - Uvjerenja i činjenice o nasilju - 20 minuta</p> <p>1) Podijeliti učenicima/učenicama radni list „Tvrdnje o nasilju u partnerskim vezama” i komplet kartica u boji.</p>

- 2) Dati jasnu uputu da rade samostalno, bez dogovaranja i izgovaranja odgovora naglas.
- 3) Kad završe, čitate jednu po jednu tvrdnju, a učenici podižu odgovarajući, dogovoren, kartončić u boji ako su odgovorili DA, a drugi kartončić u boji za NE.
- 4) Nakon što su se izjasnili o svakoj tvrdnji, zamolite nekog od učenika koji se slagao s tvrdnjom da objasni svoj odgovor, zašto misli da je tvrdnja tačna, a zatim nekoga od učenika koji se nije složio da objasni zašto smatra da je tvrdnja netačna.
Kažite tačan odgovor!

Napomena: Učenicima ćete podijeliti materijal *Uvjerenja i činjenice*, te zato u ovoj aktivnosti izaberite neke od tvrdnji na kojima ćete raditi, a ostale neka sami pročitaju.

Glavni dio
(trajanje)

5 minuta

Aktivnost br. 1,
Aktivnost br. 2,

Aktivnost 1. Ena i Damir

(Aktivnost preuzeta iz Priručnika za nastavnike i nastavnice "Rodnom jednakosti protiv nasilja u intimnim partnerskim vezama" - Edukacijski program za BiH, CESI i CURE)

Pročitajte naglas priču

Ena ide u prvi razred srednje škole. Damir je malo stariji i ide u drugu školu. Zajednički prijatelj ih je upoznao jedne večeri u piceriji. Odlično su se zabavili te večeri i Damir je tražio njen broj telefona. Hodaju već tri mjeseca. U početku je Ena mislila da je Damir najbolji dečko kog je ikad upoznala. Bio je nježan i pažljiv. Želio je upoznati sve njene prijatelje i prijateljice, znati kako joj je u školi, kakav joj je odnos s roditeljima. Kupio joj je i mobitel da bi mogao biti s njom u kontaktu i govoriti joj koliko je voli.

Odnedavno se njegovo ponašanje promijenilo. Ljubomoran je i optužuje je da se viđa s drugima njemu iza leđa. Ona mu je više puta ponovila da nema nikog drugog. On je vrijeđa i kaže da joj je bolje da se javi na telefon kad on zove, jer inače... rekao joj je da, ako ikad čuje glas druge osobe na njenom telefonu ili ako otkrije da ga vara, pa bilo s kim, naći će ga i ubiti, a ubiće i Enu.

Nekad govori i da će se ubiti ako ga ostavi, jer život bez nje nema smisla. Prošle sedmice ju je prisilio na spolni odnos, iako ona to nije željela, da bi mu dokazala da nije nikad imala spolni odnos s nekim drugim.

Ena ga i dalje voli, ali ga se počinje i bojati. Boji se i da će je mama, ako dozna, prisiliti da prekine, a ona to ne želi. Misli da će moći s njim izaći na kraj ako ga uvjeri da je on jedini koga voli i da nema potrebe za ljubomorom. Nema ništa loše u tome ako on ponekad postane agresivan kad se svađaju - zar se to ne događa svima? Samo su joj jednom ostale modrice, ali Ena zna da on to nije učinio namjerno.

Korak 1. - 20 minuta

Podijelite učenike/ce u male grupe po 4 učenika/ce. U grupi biraju predstavnika/cu koji/a će iznijeti zaključke u velikoj grupi. Svakoj grupi dajte primjerak priče (Primjerak za štampanje u prilogu). U grupi treba da razgovaraju: Je li ovo kvalitetna veza ili ne? Zašto DA i zašto NE? Je li ovo nasilna veza? Zašto jeste ili zašto misle da nije?

Jesu li im poznate iste ili slične situacije u okruženju u kojem žive?

Ohrabrite ih da iznesu vlastita iskustva, pozivajući se na usvojena pravila.

Korak 2. - 15 minuta

Na velikom papiru pripremiti tabelu u koju ćete upisati odgovore o upozoravajućim znakovima, o tome šta bi Ena trebalo da učini, a šta Damir, ko bi mogao pomoći, itd. (Tabela u prilogu)

Pozovite učenike da razgovaraju i daju prijedloge koje ćete vi (ili učenik/ca) upisivati u tabelu.

Naglasite sljedeće:

Ena bi trebalo da se zaštiti. Ako ne govori o onome šta joj se događa, to može značiti da se boji i misli da je opasno govoriti o nasilju koje trpi. Ako porazgovara s osobom kojoj vjeruje, mogla bi prevladati strahove. Obično svako ima u životu odraslu osobu kojoj vjeruje. To je osoba koja može pomoći. Ako takve osobe nema, uvijek se može potražiti pomoć stručnjaka/stručnjakinje.

Korak 3. - 10 minuta

Kreirati zajedno sa učenicima/cama listu znakova koji ukazuju na nasilje u vezi. Da biste ohrabрили učenike/ce, vi započnite sa primjerima, a dajte učenicima mogućnost da ih formulišu na svoj način.

Npr.

1. Nazivati partnericu/partnera pogrdnim imenima kad ste sami ili pred drugima
2. Ponašati se ljubomorno kad partner/ica priča sa drugima
3. Pronalaziti izgovore, opravdanja, za nasilna ponašanja one druge osobe i opravdavati ta ponašanja pred drugima
4. Uvijek provjeravati gdje je osoba s kojom je u vezi i zahtijevati da sve vrijeme zna šta radi
5. Jedna osoba u vezi brine da ne naljuti onu drugu osobu
6. Jedna od osoba u vezi odustaje od stvari koje su

joj važne, postaje sve više izoliran/a i sve više usmjeren/a samo na osobu s kojom je u vezi

Fizički izgled, tjelesna težina, ocjene u školi drastično se mijenjaju.

Depresivnost može biti pokazatelj zlostavljanja.

7. Jedna od osoba u vezi ima ozljede koje ne može objasniti ili su objašnjenja neuvjerljiva.
8. Prisila u seksu, neželjeni dodiri, ponižavajući seksualni komentari
9. Prijetnje

**Završnio dio
(trajanje)**

Evaluacija - 15 minuta

Razgovor sa učenicima/cama o realizovanim aktivnostima.

1. Kako ste se osjećali?
2. Šta vam se posebno dopalo?
3. Šta nije?
4. Da li ste saznali nešto što niste znali ili niste na ovakav način o tome razmišljali?
5. Na kraju programa, šta biste preporučili voditeljici/cama za neke buduće aktivnosti?

TVRDNJE O NASILJU U PARTNERSKIM VEZAMA

Pažljivo pročitaj tvrdnju i zaokruži DA ako se slažeš sa tvrdnjom i NE ako se ne slažeš.

1.	Osoba koja doživljava nasilje često je sama kriva za nasilje kojem je izložena.	DA	NE
2.	Najčešći uzrok nasilnog ponašanja su alkohol i zloupotreba droga.	DA	NE
3.	Iako voliš mladića/djevojku, ne bi trebalo da podnosiš njegovo/njezino loše ponašanje prema tebi.	DA	NE
4.	Jedan šamar se može dogoditi i vjerovatno se neće ponoviti.	DA	NE
5.	Kada osoba koja je izložena nasilju odluči prekinuti nasilnu vezu, to joj je jednostavno učiniti.	DA	NE
6.	Osobe koje su nasilne u vezi mogu naučiti kako da se prestanu nasilno ponašati.	DA	NE
7.	Osobe koje imaju iskustvo obiteljskog nasilja sklonije su podnositi nasilje u vezi.	DA	NE
8.	Svađa s djevojkom/mladićem nije nasilje.	DA	NE
9.	Nasilje u partnerskim vezama nije jako izražen problem.	DA	NE
10.	Kada mladić mazi djevojku, a ona kaže „Ne”, obično misli „Da”.	DA	NE
11.	Imaš pravo udariti svoju djevojku/mladića ako te ne poštuje.	DA	NE
12.	Mladić ima pravo prisiliti djevojku na spolni odnos ako je pristala ljubiti se s njim ili s nekim drugim.	DA	NE
13.	Nasilje u vezama je privatna stvar. Bolje je ostaviti parovima da sami riješe svoje razmirice.	DA	NE
14.	Ako onaj/ona koji/koja zlostavlja iskazuje žaljenje ili se kaje, to znači da se promijenio/la.	DA	NE
15.	Samo određeni tipovi ljudi napadaju ili zlostavljaju osobu s kojom su u vezi.	DA	NE
16.	Samo određeni tipovi žena/djevojkica mogu biti žrtve zlostavljanja.	DA	NE
17.	Nasilni ljudi su oni koji ne mogu kontrolisati svoj bijes - riječ je o trenutnom gubitku kontrole.	DA	NE
18.	Svim se djevojkama i ženama sviđa kad za njima zvižde.	DA	NE
19.	Nasilje u partnerskim vezama se uglavnom događa među siromašnim ljudima, među ljudima nižeg obrazovnog statusa.	DA	NE

TVRDNJE I ČINJENICE O NASILJU U PARTNERSKIM VEZAMA

- 1. Tvrdnja: Osoba koja doživljava nasilje često je sama kriva za nasilje kojem je izložena.**
Činjenica: Pogrešno je uvjerenje da je osoba kriva za nasilje kojem je izložena. Osoba koja vrši nasilje je odgovorna za svoje postupke, bez obzira na sve okolnosti. Nema opravdanja za nasilna ponašanja.
- 2. Tvrdnja: Najčešći uzrok nasilnog ponašanja su alkohol i zloupotreba droga.**
Činjenice: Alkohol i droge povećavaju vjerovatnost nasilja, ali nisu uzroci nasilnog ponašanja. U vezama mladići i djevojke koriste svoje alkoholizirano stanje kako bi opravdali svoje ponašanje kojim nisu zadovoljni ili ih je sram. Pod uticajem alkohola smanjuje se samokontrola u ponašanju, češće se griješi pri tumačenju tuđeg ponašanja, češće se doživljava da ih neko provocira ili ponižava, povećava se osjećaj ljubomore zbog vlastite nesigurnosti. Alkohol može biti „okidač” nasilja, te ga treba izbjegavati.
- 3. Tvrdnja: Iako voliš mladića/djevojku, ne bi trebalo da podnosiš njegovo/njezino loše ponašanje prema tebi.**
Činjenice: Nema opravdanja za nasilno ponašanje i ponašanje u vezi. Niko ne zaslužuje da se prema njemu/njoj ponaša loše. Loše ponašanje vodi gubitku ljubavi, poštovanja i bliskosti u vezi.
- 4. Tvrdnja: Jedan šamar se može dogoditi i vjerovatno se neće ponoviti.**
Činjenice: NE. Kad jednom započne, nasilje u vezi gotovo se uvijek ponavlja, postaje češće i pojačava se. Osoba koja se nasilno ponaša na taj način pokušava steći kontrolu u odnosu, ali na taj način pokazuje svoju nemoć da drugačije riješi probleme za koje osjeća da postoje u vezi.
- 5. Tvrdnja: Kada osoba koja je izložena nasilju odluči prekinuti nasilnu vezu, to joj je jednostavno učiniti.**
Činjenica: Ovo uvjerenje polazi od pretpostavke da osoba koja trpi nasilno ponašanje to čini jer je to njen izbor i da ima kontrolu nad time, te da, ukoliko želi da to prestane, treba samo da napusti osobu koja je zlostavlja. Podaci pokazuju da je vrlo mladoj osobi teško napustiti nasilni odnos jer se boji da će joj se nasilnik osvetiti, ozlijediti je, pa čak i ubiti.
Osoba koja trpi nasilje se nada da će nasilje prestati, ali to se nikad ne dešava bez pomoći izvana jer nasilni partner uspostavlja moć i kontrolu u vezi, što žrtvi otežava prekidanje veze.
- 6. Tvrdnja: Osobe koje su nasilne u vezi mogu naučiti kako da se prestanu nasilno ponašati.**
Činjenice: Nasilno ponašanje u vezi je naučeno, pa se može i promijeniti. Ljudi uče i mijenjaju se tokom cijelog života, pa tako mogu naučiti i kako nenasilno rješavati probleme i sukobe u vezi. Osobi koja čini nasilje treba pomoći, što može učiniti pedagog, psiholog ili drugi stručnjak.

- 7. Tvrdnja: Osobe koje imaju iskustvo obiteljskog nasilja sklonije su podnositi nasilje u vezi.**
Činjenica: Osobe koje imaju iskustvo obiteljskog nasilja uče da je takav način rješavanja sukoba uobičajen i u redu, pa su kasnije kao mladići i djevojke skloniji korištenju sličnih ponašanja.
- 8. Tvrdnja: Svada s djevojkom/mladićem nije nasilje.**
Činjenice: Svađe su dio svake kvalitetne veze, one ne znače da je veza nasilna. Međutim, ako veza ima druge karakteristike štetnih veza (npr. u vezi nema povjerenja, privatnosti, ni poštovanja) i/ili u njoj dolazi do nasilnih ponašanja, možemo reći da je veza nasilna.
- 9. Tvrdnja: Nasilje u partnerskim vezama nije jako izražen problem.**
Činjenica: Svaku treću ženu fizički ili seksualno zlostavlja osoba s kojom je u vezi, a svaka treća osoba adolescentne dobi doživljava nasilje u vezi.
- 10. Tvrdnja: Kada mladić mazi djevojku, a ona kaže „Ne”, obično misli „Da”.**
Činjenice: Ne uvijek znači ne. Ako je neko nesiguran šta djevojka/žena pokušava reći, trebalo bi da je pita.
- 11. Tvrdnja: Imaš pravo udariti svoju djevojku/mladića ako te ne poštuje.**
Činjenica: NIKO NEMA PRAVO NIKOGA UDARITI, BEZ OBZIRA NA RAZLOG.
- 12. Tvrdnja: Mladić ima pravo prisiliti djevojku na spolni odnos ako je pristala ljubiti se s njim, ili s nekim drugim.**
Činjenice: Pristanak na ljubljenje ili dodirivanje ne znači i pristanak na spolni odnos. Niko nema pravo prisiliti osobu na spolni odnos ako ta osoba to ne želi.
- 13. Tvrdnja: Nasilje u vezama je privatna stvar. Bolje je ostaviti parovima da sami riješe svoje razmirice.**
Činjenice: Nasilje protiv neke osobe kazneno je djelo. To je svačiji problem, a ne samo razmirica između osoba u paru.
- 14. Tvrdnja: Ako onaj/ona koji/koja zlostavlja iskazuje žaljenje ili se kaje, to znači da se promijenio/la.**
Činjenica: Gotovo svi zlostavljači/ce osjećaju žaljenje ili kajanje nakon zlostavljanja. Ti su osjećaji, zajedno s isprikama i obećavanjem promjene, dio ciklusa nasilja, a ne pokazatelj promjene.
- 15. Tvrdnja: Samo određeni tipovi ljudi napadaju ili zlostavljaju osobu s kojom su u vezi.**
Činjenica: Ne postoji tipičan zlostavljač/ica. Dob, obrazovni status, socio-ekonomski status, fizička građa, rasa ili vjerska pripadnost - ništa od toga ne predstavlja obilježja tipične osobe koja zlostavlja.
- 16. Tvrdnja: Samo određeni tipovi žena/djevojaka mogu biti žrtve zlostavljanja.**

Činjenica: Svaka žena može biti žrtva zlostavljanja od strane osobe s kojom je u vezi. Ne postoji određeni tip žene za koju je veća vjerojatnost da će biti (ili neće biti) žrtva nasilja. Ljudi bi voljeli moći prepoznati karakteristike žrtve jer im to smanjuje odgovornost. Tačnije, žene/djevojke bi voljele moći prepoznati karakteristike žene žrtve jer se tad osjećaju sigurnije. To je u stvari način da se kaže: „Ako ja nisam kao te žene/djevojke, ja neću doživjeti nasilje.”

17. Tvrdnja: Nasilni ljudi su oni koji ne mogu kontrolisati svoj bijes - riječ je o trenutnom gubitku kontrole.

Činjenica: Većina ljudi koji se razljute ne koriste nasilje kao način rješavanja emocije. Nasilni ljudi nisu bez kontrole; to je namjerno ponašanje; oni to čine da bi stekli kontrolu i nadmoć nad drugom osobom. Zlostavljači/ce biraju da budu nasilni, i biraju ko će biti žrtva njihovog nasilja (npr. partner/ica, ali ne i drugi ljudi, kao kolege i kolegice iz razreda, susjedi, i tako dalje). Oni uglavnom ne napadaju svoje prijatelje i prijateljice, niti slučajne prolaznike i prolaznice, bez obzira na to koliko su ljuti. Nasilje nema veze s ljutnjom; to nije problem upravljanja bijesom. Još jedan dokaz za to jeste i činjenica da obično biraju vrijeme kad će zlostavljati žrtvu - onda kad nema drugih osoba u blizini

18. Tvrdnje: Svim se djevojkama i ženama sviđa kad za njima zvižde.

Činjenica: Ovo je zabluda u koju vjeruju neki ljudi jer se nekim djevojkama/ženama sviđa kad za njima zvižde. No velikom broju žena i djevojaka to se ne sviđa, i kad se to dogodi, osjećaju bijes, strah, bespomoćnost, osjećaju se kao objekt, itd.

19. Tvrdnje: Nasilje u partnerskim vezama uglavnom se događa među siromašnim ljudima, među ljudima nižeg obraznog statusa.

Činjenica: Nasilje u intimnim partnerskim vezama pojavljuje se na svim razinama društva, i među bogatima, i među siromašnima, i jednako često pogađa sve rasne, društvene, etničke, ekonomske i vjerske grupe. Nema dokaza da neobrazovane ili siromašne osobe češće zlostavljaju osobe s kojima su u vezi, u usporedbi s onima koji su obrazovaniji ili bogatiji.

Prilog 2.

PRICA

Ena ide u prvi razred srednje škole. Damir je malo stariji i ide u drugu školu. Zajednički prijatelj ih je upoznao jedne večeri u piceriji. Odlično su se zabavili te večeri i Damir je tražio njen broj telefona. Hodaju već tri mjeseca. U početku je Ena mislila da je Damir najbolji dečko kog je ikad upoznala. Bio je nježan i pažljiv. Želio je upoznati sve njene prijatelje i prijateljice, znati kako joj je u školi, kakav joj je odnos s roditeljima. Kupio joj je i mobitel da bi mogao biti s njom u kontaktu i govoriti joj koliko je voli.

Odnedavno se njegovo ponašanje promijenilo. Ljubomoran je i optužuje je da se viđa s drugima njemu iza leđa. Ona mu je više puta ponovila da nema nikog drugog.

On je vrijeđa i kaže da joj je bolje da se javi na telefon kad on zove, jer inače... rekao joj je da, ako ikad čuje glas druge osobe na njenom telefonu ili ako otkrije da ga vara, pa bilo s kim, naći će ga i ubiti, a ubiće i Enu.

Nekad govori i da će se ubiti ako ga ostavi, jer život bez nje nema smisla. Prošle sedmice ju je prisilio na spolni odnos, iako ona to nije željela, da bi mu dokazala da nije nikad imala spolni odnos s nekim drugim.

Ena ga i dalje voli, ali ga se počinje i bojati. Boji se i da će je mama, ako dozna, prisiliti da prekine, a ona to ne želi. Misli da će moći s njim izaći na kraj ako ga uvjeri da je on jedini koga voli i da nema potrebe za ljubomorom. Nema ništa loše u tome ako on ponekad postane agresivan kad se svađaju - zar se to ne događa svima? Samo su joj jednom ostale modrice, ali Ena zna da on to nije učinio namjerno.

Prilog 3.

Upozoravajući znakovi (<i>koje Ena ignoriše</i>)	Šta bi Ena trebalo da učini?	Šta bi Damir trebalo učini?
Osobe koje bi mogle pomoći		

LITERATURA:

Banović, D. (2013) Izvještaj o homofobiji, bifobiji i transfobiji u školama u Bosni i Hercegovini, Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Department of Education and Early Childhood Development (2014) Building Respectful Relationships: Stepping out against gender-based violence, Australia

Dračo, I., Lakić, M. i Popov-Momčinović, Z. (2013) Prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini: Obrazovanje, Edicija Ljudska prava Sarajevskog otvorenog centra, Knjiga 16., Fondacija Heinrich Böll/ Fondacija CURE/ Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Fancy, K. and McAslan Fraser, E. (2014) Addressing violence against women and girls in education programming, DFID guidance note: Part a rationale and approach, DFID VAWG, UK

Fulu, E., Kerr-Wilson, A. and Lang, J. (2014) What works to prevent violence against women and girls? Evidence Review of interventions to prevent violence against women and girls, DFID, Great Britain

Inicijativa mladih za ljudska prava YIHR (2014) Jer mi se može: Prilog za model nacionalne strategije za suzbijanje nasilja u Srbiji, Beograd, Srbija

Leach, F., Dunne M. and Salvi, F. (2014) School-related Gender-based Violence: A global review of current issues and approaches in policy, programming and implementation responses to School-Related Gender-Based Violence (SRGBV) for the Education Sector, UNESCO

Pana, A. and Lesta, S. (2012) Youth4Youth: A manual for Empowering young people in preventing gender-based violence through peer education, The Mediterranean Institute of Gender Studies (MIGS)

UNESCO (2016) Connect with respect: Preventing gender-based violence in schools, Classroom Programme for Students in Early Secondary School (ages 11-14), Paris, France

UNESCO (2009) Stopping violence in schools: A guide for teachers, Paris, France

Vaselić, N., Ivanović, B. i Miščević, S. (2016) Izvještaj o rezultatima istraživanja o rodno zasnovanom nasilju u intimnim partnerskim vezama mladih u Bosni i Hercegovini, In fondacija, Bosna i Hercegovina

CIP - Katalogizacija u publikaciji

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

305-055.1/.2:364.63]:373.3/.5(497.6)(035)

PREVENCIJA rodno zasnovanog nasilja u školama : priručnik za nastavno i stručno osoblje u osnovnim i srednjim školama / Aleksandar Božić ... [et al.]. - Banja Luka : In fondacija - fondacija za unapređenje socijalne inkluzije djece i mladih u Bosni i Hercegovini, 2016. - 69 str. : ilustr. ; 23 cm

Bibliografija: str. [70].

ISBN 978-9926-8042-2-0

1. Božić, Aleksandar

COBISS.BH-ID [23055878](#)